

Spelen met vuur

Hoe de wisselwerking tussen de Tweede Kamer en sociale media woede aanwakkert

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	4
1. Introductie	5
2. Woede en radicalisering in de (digitale) publieke sfeer	6
2.1 Een versplinterd publiek domein	6
2.2 De transformatie van de relatie tussen de Tweede Kamer en het publieke domein	7
2.3 Woedebanken en radicalisering	8
2.4 Radicalisering.....	10
3. Onderzoeksdesign	12
3.1 Onderzoeksvraag.....	12
3.2 Data: platformen en kenmerken	12
3.2.1 Kerncijfers	14
3.2.2 Twitter.....	14
3.2.3 Telegram.....	15
3.2.4 De Tweede Kamer.....	16
3.2.5 Beperkingen.....	17
3.3 Randvoorwaarden.....	18
3.4 Analysemethode	18
3.4.1 Sleutelwoorden.....	19
4. Resultaten	20
4.1 Hoofdbevindingen	20
4.1.1 Netwerkanalyse	21
4.2 Sociale media als comment section van de Kamer: het ‘1 april-debat’	27
4.3 “Er komen tribunalen!”	32
4.4 “De heks van het Binnenhof”: demonisering van Kamerleden	38
4.5 Radicalisering: van Twitter naar Telegram.....	44
4.5.1 Onderscheidende woorden	44
4.5.2 Tekstclassificatie: escalatieladder en complottheorieën	46
4.5.3 Van Twitter naar Telegram: gateways.....	48
5. Discussie en conclusie	52
5.1 Plaatsing in actualiteit	52
5.2 Twitter en Telegram als politieke arena	52
5.3 Volatiliteit van sociale media	53
6. Bibliografie	55

7. Appendix	61
<i>7.1 Toelichting dataverzameling Twitter</i>	<i>61</i>
<i>7.2 Toelichting dataverzameling Telegram</i>	<i>61</i>
<i>7.3 Toelichting dataverzameling OData.....</i>	<i>62</i>
<i>7.4 Sleutelwoorden</i>	<i>62</i>

Managementsamenvatting

Dit onderzoek verkent de dynamiek tussen het politieke debat in de Tweede Kamer en de reacties, commentaar daarop en framing daarvan op sociale media. Met behulp van kwantitatieve en kwalitatieve methoden analyseerden onderzoekers van de Universiteit Utrecht ruim 45 miljoen openbare Twitter-, Telegram-berichten, alsook 1.500 verslagen van Tweede Kamervergaderingen om de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden:

Hoe is de wisselwerking tussen het plenair debat in de Tweede Kamer en radicalisering in de online sfeer te begrijpen?

Uit ons onderzoek blijkt dat er sprake is van een dynamische wisselwerking van parlementaire debatten, mediaberichtgeving en conversaties op sociale media. Er is een wederzijdse relatie tussen het plenair debat en online conversaties; ons onderzoek laat incidenten zien waar via deze wisselwerking ook radicale uitingen hun weg van sociale media naar het plenair debat vinden, of waar de uitingen van politici de retoriek online beïnvloeden.

Parlementaire debatten staan niet los van commentaar op sociale media. Soms wordt het commentaar vrijwel in *real time* geplaatst, en soms wordt de Tweede Kamer gebruikt als ‘bühne’ voor de achterban op sociale media. Parlementair debat en conversaties op sociale media verwijzen naar elkaar. Het gaat hier niet slechts om een uitbreiding van het uitwisselen van argumenten in de Tweede Kamer naar een discussie in de publieke sfeer waarbij ook burgers betrokken worden. Dat zou immers geen probleem zijn, maar het democratisch debat juist versterken. Ons onderzoek richt zich ook op het feit dat deze uitbreiding gepaard gaat met uitingen van anti-institutioneel sentimenten die afbreuk doen aan het fundament van de parlementaire democratie en de open samenleving.

Twitter is het medium bij uitstek voor het leveren van commentaar op Kamerdebatten en de politieke berichtgeving in de media. Telegram staat verder af van dit directe commentaar en wordt meer gebruikt als podium voor anti-overheidssentimenten. In vergelijking met Twitter is Telegram een geradicaliseerd platform. Dit zien we duidelijk terug in de sterke aanwezigheid van complottheorieën, anti-institutioneel gedachtegoed, en taal die dehumaniserend, demoniserend en dreigend is jegens personen die als vermeende tegenstanders worden geïdentificeerd. Deze bevindingen zijn in lijn met recent onderzoek naar de radicalisering op Telegram in Duitsland (Schulze et al., 2022; Holnburger, 2023) en Nederland (Goldenberg, Hofman & Veerbeek, 2022).

Middels verschillende digitale methoden, waaronder tekstanalyse, wordt er een zichtbare samenhang duidelijk tussen uitspraken van Kamerleden (zowel binnen als buiten de Tweede Kamer) en de toon van het debat op sociale media. In verschillende gevallen is een direct effect te zien, zoals toen er in november 2021 in een Kamerdebat werd bedreigd met “tribunalen”. Deze term, die op Telegram al langere tijd rondzong in de context van verschillende complottheorieën, werd na deze uitspraak op Twitter een vast onderdeel van berichten richting politici, wat leidde tot een meetbare verharding van de toon van berichten die aan Kamerleden gericht zijn. Ook in andere situaties blijken Kamerleden aantoonbare invloed te hebben op het taalgebruik en hiermee de toon op sociale media.

We constateren een stabiel netwerk van websites en andere externe media waaraan deelnemers op Twitter en Telegram refereren. Op Twitter zijn de referenties naar externe informatiebronnen divers, terwijl hyperlinks op Telegram vooral naar (extreemrechtse) alternatieve media verwijzen. Het medialandschap waarin Telegram-gebruikers zich begeven werkt bevestigend voor de reeds aanwezige anti-institutionele sentimenten.

1. Introductie

In Nederland en in buurlanden is vastgesteld dat oproepen tot geweld richting de overheid of haar representanten op socialemediaplatformen ook daadwerkelijk tot incidenten leiden. Na de moord op de Duitse regionale politicus Walther Lübke in 2018 werd geconstateerd dat er maanden voor de aanslag al oproepen tot geweld tegen hem op sociale media te vinden waren, en daar zijn causale verbanden vastgesteld (Ravndal et al., 2020). Hetzelfde geldt voor 'huisbezoeken' en fakkeloptochten voor de woning van politici.

In het rapport *Van scherm naar straat* (Bakker et al., 2021) is vastgesteld dat er een directe correlatie bestaat tussen radicale conversaties op sociale media (Telegram, Twitter, Facebook en YouTube), tussen de verspreiding van die conversaties binnen en tussen socialemediaplatformen, alsmede naar een *overspill* van dit sentiment naar demonstraties en acties op straat. Een recent onderzoek toont aan dat provocerende uitingen van politici van de extreemrechtse Alternative für Deutschland tot meer aandacht in de media en op sociale media leiden (Maurer et al., 2022). In dit onderzoek brengen we deze verbanden van causaliteit en legitimering rond sociale media in kaart.

In dit onderzoek brengen we deze verbanden van causaliteit en legitimering tussen de Tweede Kamer en sociale media in kaart. We doen dat met een specifieke focus op de communicatie van en over politici op Twitter en de parlementaire debatten. Deze vormen de lens voor ons onderzoek. Om de verbanden in kaart te brengen, maken we gebruik van een combinatie van diverse computationele methodes (o.a. netwerkanalyses; tekstanalyses; hyperlinkanalyses) en kwalitatieve analyses (o.a. discoursanalyse; tekstclassificatie), waarmee we omvangrijke datasets analyseren. We richten ons hierbij op berichten van sociale media en parlementaire debatten uit de periode 2021 en 2022. De inzet van een brede selectie aan methodes stelt ons in staat om de diverse dynamieken van de alternatieve mediaecologie vanuit verschillende perspectieven te belichten en inzicht te krijgen in de dynamiek tussen debatten in de Tweede Kamer en commentaar op sociale media. Dit onderzoek is oriënterend van aard, en kan niet streven naar volledigheid.

2. Woede en radicalisering in de (digitale) publieke sfeer

Extreme overtuigingen en radicale sentimenten komen niet uit de lucht vallen. Het zijn uitingen van groepen mensen, bewegingen, of soms van individuele burgers die zichzelf als onderdeel van een beweging opvatten. Met hun gevoelens van onrecht, wraak, dan wel verlangen naar roem en politieke betekenis proberen ze in de publieke ruimte gehoor te vinden. Dat doen ze voor hun eigen achterban, of om meer aanhang, steun en support te werven. Ze doen het om vermeende tegenstanders te ondermijnen, dan wel om de samenleving en/of overheid te manipuleren en te dwingen hun agenda serieus te nemen (Della Porta, 1995; Richardson, 2006; Van den Bos, 2021). De vraag is wat precies de rol van het publieke domein in dit proces van verharding en radicalisering speelt. In dit onderzoek staan we stil bij wat wel bij uitstek het toneel van de publieke en politieke meningsvorming kan worden genoemd: de parlementaire vertegenwoordiging van het Koninkrijk der Nederlanden, in het bijzonder de Tweede Kamer. We zullen eerst stilstaan bij het versplinterde publieke domein en de rol van de sociale media, daarna zullen we de transformatie van de relatie tussen Tweede Kamer en publiek bespreken en we eindigen met een uiteenzetting over zogeheten ‘woedebanken’, om daarmee uit te leggen hoe wij tegen het verschijnsel van radicalisering in het publieke domein aankijken.

2.1 Een versplinterd publiek domein

In de jaren 60 van de vorige eeuw introduceerde de Duitse filosoof Jürgen Habermas het concept van de publieke sfeer (Habermas, 1962). Hij beschrijft de publieke sfeer als het domein waar burgers politieke thema's bespreken en commentaar leveren op het deliberatieproces van volksvertegenwoordigers. De publieke sfeer die Habermas voorstelt is goed georganiseerd: burgers spreken met burgers en hun debat is geïnformeerd door (massa)media. Het debat kenmerkt zich bij Habermas door rationaliteit en door feiten onderbouwde argumenten die tegen elkaar worden afgewogen. De deliberatie van politici staat bij Habermas los van deze debatten, ze maken er geen actief onderdeel van uit. Inmiddels zijn we een halve eeuw verder en is die publieke sfeer fundamenteel veranderd, in het bijzonder door de internetrevolutie en de opkomst van de sociale media, met alle bijbehorende dynamieken.

Sociale media werden ooit gezien als een mogelijkheid om de macht-asymmetrie van overheid en burgers te nivelleren (bv. Rheingold, 2003). De zogenaamde Arabische Lente (2010-2012), waarbij burgers in Tunesië, Egypte, en later ook Iran, via sociale media demonstraties organiseerden, liet het emancipatorische potentieel van nieuwe media zien (bv. Howard et al., 2011; Poell & Van Dijck, 2018). Hoe sterk dit optimistische denken onze perceptie van de sociale media kenmerkte is terug te zien in twee covers van *Time Magazine*. In 2007 werd de internetgebruiker, “jij”, tot *Person of the Year* gedoopt. In 2011 werd de “demonstrant” benoemd tot persoon van het jaar. Op de cover pronkte een vermomd persoon die symbool stond voor het protest “from the Arab Spring to Athens to the Occupy movement”. Deze protestbewegingen stonden expliciet in het teken van de open samenleving, democratische emancipatie en beoogden een correctie van de ongecontroleerde macht van autoritaire en repressieve overheden en machtige bedrijven (bv. Graeber, 2013; Tufekci, 2017).

Inmiddels moeten de optimistische verwachtingen jegens het mobiliserende potentieel van sociale media ter bevordering van democratie danig bij worden gesteld. Schandalen zoals

Cambridge Analytica en de massale verspreiding van *fake news* and *hate speech* via socialemediaplatformen zorgen ervoor dat we vraagtekens moeten plaatsen bij het oorspronkelijk optimisme (Marwick et al., 2014; Marwick & Lewis, 2017). Inmiddels is evident geworden dat dezelfde mediaplatformen die voor democratisch activisme kunnen worden gebruikt ook worden ingezet ter mobilisering van autoritaire en democratieondermijnende doeleinden en ter verspreiding van misinformatie (bv. Lynch, Freelon, Aday, 2016; Vaidhanathan, 2018). In grote lijnen hebben sociale media de versplintering van het publiek, die begon met satelliet-TV in de jaren tachtig, slechts voortgezet. Online zijn talloze zogenaamde *topic communities* ontstaan: groepen gebruikers die op basis van gedeelde interesses of overtuigingen elkaar weten te vinden. Deze groepen zijn globaal verbonden, maar tegelijkertijd lokaal versplinterd. Voor elk thema is er een reeks aan gelijkgestemden of geïnteresseerden te vinden die elkaar op verschillende platformen tegenkomen. De nieuwe publieke sfeer wordt gekenmerkt door een snelle dynamiek en hoge instabiliteit. Platformen kunnen in rap tempo veranderen, en deelnemers die gisteren nog relevant waren kunnen morgen in vergetelheid geraakt zijn. Tegelijkertijd is deze dynamiek niet een spontaan proces, maar onderhevig aan de wijze waarop de sociale media door de 'big tech' -bedrijven en hun op winstmarges en aandachtsgeneratie geïnspireerde algoritmes zijn gestructureerd. Daardoor is de publieke sfeer van Habermas behoorlijk 'vervuild' geraakt door private, commerciële, repressieve en radicaliserende tendensen, en dus ook niet 'open to all', iets wat Habermas zelf ook toegeeft inmiddels (Habermas, 2022). De kwaliteitscontrole en gatekeeper-functie van de traditionele media wordt effectief omzeild door sociale media als gateways naar de zogenaamde alternatieve media. Rationaliteit als een kenmerkende kwaliteit voor het politieke debat in de publieke sfeer lijkt gezien de aanwezigheid van complottheorieën en nepnieuws zoek. Ook het respect voor de vermeende politieke opponent blijkt in een polariserend en verhardend debat verloren te gaan. De demonisering en dehumanisering van politieke tegenstanders vindt niet alleen plaats op Telegram, maar is vaak ook op Twitter en soms zelfs in het debat in de Tweede Kamer aan te treffen.

2.2 De transformatie van de relatie tussen de Tweede Kamer en het publieke domein

De door Habermas gesuggereerde scheiding tussen het deliberatief debat van de verkozen Kamerleden en de burgers in de publieke sfeer is in tijden van sociale media een illusie. Waar vroeger burgers slechts via een bezoekersplatform of mediaberichtgeving konden luisteren naar parlementaire debatten zien we vandaag een real-time verbinding naar sociale media. Burgers en journalisten leveren meteen commentaar op debatten, en ook politici live tweeten een debat of voeden hun achterban alvast met de nodige frames en interpretatie.

Ook zijn er specifieke mediapraktijken te herkennen, die inspelen op deze dynamiek en deze versterken. Fragmenten van Kamerdebatten worden door politici geschikt ingezet om de eigen standpunten te communiceren naar de achterban of om kritiek te uiten aan de politieke opponent. Onderzoek toont aan dat er ook sprake is van selectief gebruik van fragmenten en framing van politieke standpunten (Goedhart, 2021). Dit kan zo ver gaan dat bijdragen aan minder het politieke debat in de Kamer dienen dan het voeden van het sentiment van de eigen achterban. Een vergelijkbaar fenomeen zijn de moties. In de afgelopen jaren was een flinke toename van moties te constateren (Hofman, 2022). Vaak worden de resultaten van de moties gebruikt als content voor sociale media. Het iconografische plaatje met groene en rode stippen van voor en tegen wordt op een vergelijkbare manier gebruikt als de fragmenten

van Kamerdebatten. Het dient ter positionering van de eigen politieke standpunten en het framen van de politieke opponent.

Het sentiment op sociale media heeft ook direct effect op Kamerdebatten. Uitingen die politici op sociale media deden werden regelmatig onderdeel van Kamerdebatten. We kunnen constateren dat de scheiding tussen parlement en burgers zoals Habermas dit had beschreven niet van toepassing is. Politici maken bewust gebruik van de nieuwe media om in contact te staan met hun achterban, om hun politieke standpunten te communiceren, en ook om - bijna in *real time* - het sentiment van hun achterban - vaak omtrent controversieel thema's - te voeden. Andersom dragen de conversaties online ook bij aan de manier hoe Kamerleden hun posities specifiek formuleren in de kamer.

2.3 Woedebanken en radicalisering

In de afgelopen jaren constateren verschillende onderzoeken een verharding van het publiek debat (bv. Iandoli, Primario & Zollo, 2021; Dekker, 2022). Bedreigingen jegens bewindspersonen en volksvertegenwoordigers nemen toe (Politie, 2022). Vooral sociale media blijken een uitlaatklep te zijn voor ongefilterde woede van individuen en groepen. Eerder onderzoek zag deze bedreigingen en beledigingen op sociale media vooral terug in de context van populistische sentimenten en individuen die vaak in langdurige conflicten met ambtelijke instituties verkeren (Boiten et al., 2020).

Sinds de pandemie blijkt dat bepaalde thema's en personen in het bijzonder als doelwit van de bedreigingen en beledigingen op sociale media worden uitgekozen. Volgens zowel de AIVD als diverse onderzoekers is het bestaande spectrum van gekende jihadistische en georganiseerde rechtsextremistische dreigingen sinds de COVID 19-crisis uitgebreid met wat de AIVD wel 'anti-institutioneel extremisme' noemt.¹ Valk et al. (2023) wijzen erop dat er sprake is van een 'kruisbestuiving' en online vermenging van diverse extremistische en haatzaaiende groepen, die zich expliciet op vertegenwoordigers van vermeende elites richten.

In een poging om dit fenomeen concreter te bevatten refereren we aan de Duitse filosoof Peter Sloterdijk. In zijn boek *Woede en tijd* doet hij onderzoek naar het 'woedepotentieel' van groepen en de mogelijkheid om deze woede te beheren (2006). Historisch ziet Sloterdijk het ontstaan van arbeidersorganisaties in de late 19de eeuw als de eerste woedebanken (2008: 221). Hij constateert dat er drie verschillende vormen van 'woedebeheer' ontstonden in de late 19e eeuw: de anarchistisch-terroristische, de communistisch-centralistische, en de sociaaldemocratisch-reformistische. Deze leefden voort in de 20e eeuw en werden vergezeld door de fascistische 'volkswoedebanken' (Sloterdijk, 2006: 222).

Deze organisaties, vaak communistische en sociaaldemocratische partijen, de vakbondsbeweging en arbeidersverenigingen begonnen de woede van de uitgebuite arbeiders te kanaliseren in een politieke beweging. Volgens Sloterdijk stortten de arbeiders hun woede figuurlijk op een woedebank. In ruil voor het tijdelijk "staken van de woede-uitbarsting" beloofden deze organisaties een 'rente' in vorm van hogere zelfrespect en groter toekomstig handelingsvermogen (Sloterdijk, 2006).

¹ AIVD. (z.d.). *Anti-institutioneel extremisme*. AIVD.
<https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/anti-institutioneel-extremisme#:~:text=Wanneer%20personen%20of%20groepen%20bewust,noemen%20wij%20anti%20institutioneel%20extremisme>

De woedebank heeft niet per se een negatieve connotatie. Een woedebank is een manier om een bepaald woedepotentieel te beheren en te verzilveren in politiek momentum dat uiteindelijk moet leiden tot een verandering. De manier waarop dit wordt bereikt en hoe het woedepotentieel beheerd wordt kan zeer divers zijn. Sloterdijk legt dit uit aan de hand van het verschil tussen de aanpak van de sociaaldemocraten en de internationale communisten. Hij benadrukt dat de laatste hun politieke tegenstanders (meestal sociaaldemocraten) dehumaniseerden en demoniseerden, en expliciet opriepen deze vijand met geweld te vernietigen. Ook is het niet vreemd dat organisaties die op het ideologische spectrum dicht bij elkaar zitten de ander als concurrent waarnemen. Ze concurreren om hetzelfde woedekapitaal. De uitingen jegens BoerBurgerBeweging (BBB) die als ‘controlled opposition’ werd neergezet², en het beschadigen van campagneposters valt binnen deze logica. Op de markt van woedekapitaal was BBB nota bene bezig het woedepotentieel omtrent stikstof, de vermeende Haagse elite, de gesuggereerde kloof tussen land en stad, tussen lokaal en globaal succesvol te verzilveren. Een vergelijkbare ontwikkeling is ook buiten de Tweede Kamer te constateren. Farmers Defence Force zet zich bewust af tegen LTO Nederland en andere landbouworganisaties die een meer consensus-gedreven koers voor het stikstofprobleem willen bevaren.

Met de begrippen woedebank en woedepotentieel laat het fenomeen van socialemediaconversaties en de protestvormen die we tegenwoordig zien zich goed beschrijven. Met het oog op de Provinciale Statenverkiezingen van 2023 kunnen we constateren dat Forum voor Democratie (FvD) zijn woedekapitaal heeft verloren. Een klein deel stemde op BBB en groter deel ging niet stemmen bij de volgende verkiezing; hun ‘woedekapitaal’ kan dus niet door één politieke partij worden ‘beheerd’. Maar de jonge partij BBB kon schijnbaar een goede belofte bieden voor het beheren van een divers woedepotentieel dat meer omvat dan het stikstofdossier of een electoraat van boeren alleen. Ook andere buitenparlementaire groeperingen functioneren als woedebank. Extinction Rebellion is succesvol in het kanaliseren van woedepotentieel over het gebrek aan klimaatactie en mobiliseert grote groepen voor actief protest met veel media-aandacht. In het verleden was het Black Lives Matter die de woede op politiegeweld en institutioneel racisme wist te mobiliseren voor grootschalig protest, media-aandacht en publiek debat.

Parlementaire debatten – het proces van maken van beleid – draait vaak om thema’s die woedepotentieel bevatten. Sterker nog, debatten en de politieke partijen die aan die debatten meedoen, proberen soms juist bewust om die woede te mobiliseren. Onderzoek laat zien dat de theorie dat ‘het uiten van woede’ bijdraagt aan kanalisatie of verwerking (de zogeheten en vaak genoemde ventiel functie) juist niet opgaat. Integendeel, het uiten van woede wordt op deze wijze juist genormaliseerd en frustraties worden verder aangewakkerd. Dat kan ertoe leiden dat het zogeheten ‘Overton-window’ meer in de richting van de woede-punten schuift, inclusief de verruwing, de ‘hyperbolisering’, en emotionalisering van het taalgebruik (Walter, 2021; Skytte, 2022; Walter & Kutlaca, 2023). Het kan er ook toe leiden dat pre-politieke grondwaarden als vertrouwen in de democratie nog verder afkalven, en mensen nog meer in stereotypen gaan denken: want, hoe ‘boos’ iemand ook wordt, het politieke standpunt wordt er niet haalbaarder mee, de agenda komt er in het versplinterde politieke landschap van Nederland niet sneller mee doorheen, wat vervolgens tot nog meer frustratie leidt (“zie je wel, ze luisteren toch niet naar ons”) (Ryan Dawkins, 2021; Suhay & Erisen, 2017; Erisen, 2020).

² Forum voor Democratie. (2022). *Het ‘stikstofplan’ van BBB en JA21: een alternatieve sterfhuisconstructie voor boeren*. Forum voor Democratie. <https://fvd.nl/nieuws/het-stikstofplan-van-bbb-en-ja21-een-alternatieve-sterfhuisconstructie-voor-boeren>

Politieke partijen dienen dan ook geregeld als woedebanken die hun achterban een woederente beloven. Tijdens de pandemie was het duidelijk dat Forum voor Democratie het woedepotentieel omtrent de coronamaatregelen poogde te beheren. Maar ook buiten de Kamer zijn woedebanken aan te treffen, in de vorm van organisaties als Viruswaarheid, Nederland in Verzet en het eerdergenoemde Extinction Rebellion. Sociale media zijn voor deze organisaties, net als voor politieke partijen, een platform om conversaties over deze thema's te voeren, standpunten te communiceren en ondersteuning te mobiliseren.

We constateren dat woedethema's niet altijd stabiel zijn. Incidenten en media-aandacht kunnen tijdelijk veel aandacht trekken voor een bepaald thema, maar vervolgens neemt de belangstelling af en wordt er een nieuw thema gezocht. De woedethema's die in onze data van de periode 2021-2022 naar voren komen, zijn dus vandaag niet meer allen even relevant.

2.4 Radicalisering

Ons onderzoek vindt plaats op het snijvlak tussen representatieve democratie en debatten in de publieke sfeer. Zoals hierboven geschetst, is deze sterk veranderd door de komst van sociale media. Het fenomeen van radicalisering is niet een causale consequentie van de komst van sociale media, en ook geen nieuw fenomeen. Wat wij als kwalitatieve verandering constateren is de directe koppeling van de versplinterde publieke sfeer aan het parlementair debat. Dit onderzoek kijkt dan ook vooral naar relaties tussen wat in de Tweede Kamer gebeurt en gezegd wordt en hoe dit in verband staat met het commentaar op socialemediaplatformen, met name Twitter en Telegram. In deze debatten is ook radicalisering te constateren. Volgens de NCTV houdt radicalisering het proces in “van toenemende bereidheid om de uiterste consequentie uit een denkwijze te aanvaarden en die in daden om te zetten” (NCTV, 2023). Wij definiëren radicalisering hier als het proces waarbij in toenemende mate van de normatieve consensus van het politieke debat wordt afgeweken, waarbij in verschillende gradaties afstand van de open samenleving met de bijbehorende waarden en normen wordt genomen. Ons onderzoek richt zich op uitlatingen, en niet op (offline) gedragingen, vandaar dat we hier de discursieve aspecten van dit radicaliseringsproces uitlichten. De genoemde 'normatieve consensus' stelt dat in het politiek debat de opponent steeds als volwaardig mens wordt waargenomen, en een inbreuk op de menselijke waardigheid niet acceptabel is (zie Popper, 1945/2011; Habermas, 1962). In zijn boek *The Open Society and its Enemies* stelt de filosoof Karl Popper dat de wederzijdse erkenning van waardigheid van fundamenteel belang is voor onze open samenleving (Popper, 1945/2011). Ons begrip van radicalisering beschrijft een proces van toenemende bereidheid om van die consensus af te wijken, die zichtbaar wordt in vier discursieve stappen: a) dehumanisering b) demonisering, c) (gewelds)bedreiging, d) doodsb bedreiging. De laatste escalatiestap is de overgang van retoriek naar e) kinetische actie, het daadwerkelijk uitvoeren van de bedreigingen.

Dit refereert aan onderzoek naar radicalisering en terrorisme (bv. Doosje et al., 2016). Zo beschrijft de escalatieladder van Fathali Moghaddam de radicalisering van een persoon die over een bepaalde situatie ontevreden is tot het participeren in terroristische activiteiten om de situatie te veranderen (2005). Kees van den Bos heeft uitgelegd hoe belangrijk emoties (en de narratieve uitingen) daarvan zijn in dit proces (Van den Bos, 2018; De Graaf, 2021). Bertjan Doosje, Beatrice de Graaf en anderen hebben bovendien aangetoond hoezeer dit proces van radicalisering door sociale media is versneld en aangewakkerd (Van Eerten, Doosje, Konijn, De Graaf & De Goede, 2017).

De radicalisering die zich uit op sociale media en in incidenten op straat past bij de definitie anti-institutioneel extremisme.³ De AIVD stelt dat anti-institutioneel extremisme zich richt tegen “democratische instituties en processen, waaronder overheid, politie en media.” Maar ook de rechtspraak, de wetenschap en de gezondheidszorg en hun medewerkers zijn getroffen door dit anti-institutioneel extremisme. Anti-institutioneel extremisme uit zich volgens de AIVD-definitie in “(niet-)gewelddadige activiteiten die de democratische rechtsorde ondermijnen.” Voorbeelden voor niet-gewelddadige activiteiten zijn: “systematisch haatzaaien; angst verspreiden; doelbewust desinformatie verspreiden; demoniseren en intimideren; verwerpen van wet en regelgeving; en pogingen om een parallelle samenleving tot stand te brengen, waarbij het gezag van de Nederlandse overheid en het rechtssysteem wordt afgewezen.” Radicaliseringsonderzoeker Abay Gaspar ziet anti-elite of anti-institutioneel sentiment dan ook als indicator voor mogelijke radicalisering, omdat deze systematisch de legitimiteit van de normatieve order ondermijnt (Gaspar, 2020).

Anti-institutioneel extremisme blijkt compatibel met een reeks verschillende woedethema's. Thema's als het coronabeleid, de stikstofcrisis, de oorlog in Oekraïne en de vermeende 'woke'-agenda worden allemaal aangegrepen als aanleidingen voor anti-institutioneel extremisme (AIVD, 2023). In allen van deze thema's blijkt het mogelijk het gedeelde sentiment –onvrede over regering, elites, media en wetenschap – te ventileren.

³ AIVD: <https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/anti-institutioneel-extremisme>
Ook in Duitsland is dit fenomeen bekend. De Duitse Verfassungsschutz omschrijft deze form van extremisme als 'delegitimierung van de staat' en neemt het thema “Verfassungsschutzrelevante Delegitimierung des Staates” een nieuwe categorie op in hun jaarlijks rapport (Bundesamt für Verfassungsschutz, 2022:116-117).

3. Onderzoeksdesign

3.1 Onderzoeksvraag

In dit onderzoek verkennen we de dynamieken tussen het debat in de Tweede Kamer en reacties, commentaar en framing op sociale media. We richten ons hierbij uitdrukkelijk op radicalisering van het publieke discours. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe is de wisselwerking tussen het plenair debat in de Tweede Kamer en radicalisering in de online sfeer te begrijpen?

Om deze vraag te beantwoorden, brengen we aan de hand van de volgende subvragen in kaart in hoeverre gesprekken op sociale media het debat in de Kamer beïnvloeden en vice versa.

- *Leidt een verharding van het debat in de Tweede Kamer ook tot een fellere toon op online platformen?*
- *Welke sociale onderstromen vinden hun weg van de fringe van sociale media naar de mainstream, en welke vinden representatie in de Tweede Kamer?*
- *Welke woedethema's kunnen we identificeren, hoe kunnen we die thema's duiden en welke rol spelen zij in het debat?*

Punt van vertrek zijn de debatten in de Tweede Kamer over de periode van 1 januari 2021 tot 1 oktober 2022. Voor dezelfde periode zijn relevante Twitter- en Telegram-berichten verzameld. In totaal analyseren we in dit onderzoek ruim 45 miljoen berichten. Gedetailleerde beschrijvingen van de data en de wijze van verzameling volgen in het volgende hoofdstuk.

3.2 Data: platformen en kenmerken

De sociale media zijn als mediakanaal inmiddels sterk in de praktijk van de Tweede Kamer en zijn leden verankerd. Met name Twitter wordt gretig gebruikt door Kamerleden: 148 van de 150 Kamerleden waren in de onderzoeksperiode actief op Twitter. Het platform stelt hen in staat om rechtstreeks hun boodschap te zenden richting een groot publiek, zonder hierbij afhankelijk te zijn van sociale media. Een onderzoek uit 2020 van actiegroep Fractie Van Aandacht wees uit dat gemiddeld 38% van de Kamerleden tijdens plenaire debatten op hun smartphone kijkt, waarbij met name het vele gebruik van sociale media opviel.⁴ Het debat in de Tweede Kamer wordt hierdoor rechtstreeks vertaald naar (micro)content, vaak ondersteund met fragmenten van de live-feed van de plenaire zaal.

Andersom bieden deze platformen burgers de mogelijkheid om direct politici aan te spreken. Sociale media bieden hierdoor live commentaar op het handelen van Kamerleden. Hun uitspraken en besluiten worden bediscussieerd, geframed en geanalyseerd door honderdduizenden actieve gebruikers (zie paragraaf 3.2.1). Door *mentions* en *replies* worden Kamerleden daarnaast zelf betrokken in het gesprek. Een deel van hen, bijvoorbeeld Peter Kwint (SP) en Caroline van der Plas (BBB), reageert ook actief op deze berichten.

⁴ Fractie Van Aandacht. (z.d.). <https://www.fractievanaandacht.nl/>

Het resultaat van deze wisselwerking is een constante stroom aan berichten; onder meer Kamerleden die live op het debat reageren, reacties van gebruikers, hyperlinks naar artikelen en blogposts, videofragmenten en foto's, commentaar van journalisten en wetenschappers. Deze dynamieken beperken zich niet tot Twitter. Dit platform is slechts een onderdeel van een breder media-ecosysteem dat bestaat uit een combinatie van platformen als YouTube, Facebook, Instagram en Telegram, en traditionele media, zowel online (blogs, websites van kranten) als offline (televisie, radio, kranten en tijdschriften).

De bewegingen van informatie, narratieven en frames binnen dit complexe web onderzoeken we aan de hand van een aantal grootschalige datasets, bestaande uit ruim 45 miljoen socialemediaberichten afkomstig van Twitter en Telegram en 1.684 verslagen van plenaire debatten en commissievergaderingen (zie paragraaf 3.2.4). Middels een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden brengen we in kaart hoe frames, termen en narratieven zich bewegen tussen platformen, richting de Kamer, en terug.

We beperken ons tot Twitter en Telegram om meerdere redenen. Ten eerste waren de API's⁵ van beide platformen ten tijde van de dataverzameling openlijk toegankelijk voor onderzoekers, wat het mogelijk maakte rechtstreeks data op te vragen.⁶ De platformen kennen daarnaast een groot Nederlands(talig) publiek dat politiek geëngageerd is. Een overgrote meerderheid van de Tweede Kamerleden is op Twitter actief (zie paragraaf 3.2.2), evenals een grote hoeveelheid journalisten, wetenschappers en politiek betrokken burgers. Telegram kent daarentegen een meer niche publiek, dat vaak neigt naar anti-institutioneel gedachtegoed (zie 4.1.1). Eerder onderzoek naar het Nederlandse Telegram-landschap onthult een grote hoeveelheid groepen waarin veelvuldig complottheorieën, extremistisch gedachtegoed en haatzaaiende content wordt gedeeld (Goldenberg, Hofman & Veerbeek, 2022). De hoeveelheid actieve Nederlandse groepen is sinds de coronapandemie begin 2020 sterk toegenomen (Willaert et al., 2022).

Door het analyseren van zowel Twitter als Telegram krijgen we zicht op verschillende kanten van het online Nederlandse politieke discours. Twitter vertegenwoordigt daarin de mainstream. Het fungeert als een publiek 'dorpsplein' waar gebruikers met zeer diverse achtergronden actief zijn, waaronder de Kamerleden zelf. Content op Twitter is publiekelijk zichtbaar, tenzij gebruikers hun account afschermen. Telegram representeert een radicalere onderstroom die door de structuur van het platform inherent minder openbaar is, doordat activiteiten op het platform zich afspelen in afzonderlijke groepschats. Hoewel de in dit onderzoek besproken groepen open toegankelijk zijn, is het enkel mogelijk om bij deze groepen te komen als je de groepsnaam kent.

⁵ De afkorting API staat voor *application programming interface*. Een API maakt het mogelijk om rechtstreeks te 'praten' met het platform en op deze manier rechtstreeks data op te vragen.

⁶ In februari 2023 kondigde Twitter aan stappen te gaan zetten om toegang tot hun data te beperken (<https://twitter.com/TwitterDev/status/1621026986784337922>). Dit besluit heeft geen invloed gehad op de dataverzameling in dit onderzoek; deze was op dit moment al afgerond.

3.2.1 Kerncijfers

Tabel 1 toont een overzicht van de verzamelde datasets. De socialemediadata worden aangevuld met Tweede Kamer-data: ruim 1.700 digitale verslagen van alle plenaire vergaderingen en commissievergaderingen in de onderzoeksperiode (Tabel 1). Alle berichten en verslagen zijn afkomstig uit de onderzoeksperiode 1 januari 2021 en 1 oktober 2022.

	<i>Twitter</i>	<i>Telegram</i>	<i>Tweede Kamerverslagen</i>
Totaal aantal berichten	34.970.670	10.179.216	Plenaire vergaderingen (n = 180) Commissievergaderingen (n = 1.504)
Aantal unieke berichten (exclusief retweets/reposts)	16.241.779	5.791.429	<i>n.v.t.</i>
Aantal unieke gebruikers	440.899	106.834 gebruikers in 1.443 groepschats	<i>n.v.t.</i>

Tabel 1. Kerncijfers onderzoeksdata.

Een belangrijke kanttekening die moet worden geplaatst wanneer we Twitter en Telegram met elkaar vergelijken, is de omvang en kwaliteit van de datasets. Er is een groot verschil tussen het aantal berichten op de twee platformen: ruim 35 miljoen tweets tegenover 10 miljoen berichten op Telegram. De verschillende functies die de platformen dienen zorgen er daarnaast voor dat de inhoud en kwaliteit van de berichten verschilt. Telegram kent, door zijn functie als chatservice, een grote hoeveelheid berichten die buiten de context van het gesprek weinig betekenis hebben. Denk aan korte berichten als “Is goed”, “Hoezo?” of “Haha inderdaad”. Op Twitter bevatten berichten doorgaans meer inhoud: een standpunt, mening of citaat. De hoeveelheid informatieve berichten ligt op Telegram daarom aanzienlijk lager dan op Twitter.

De figuren in dit rapport tonen om deze reden altijd het aantal berichten in absolute aantallen, tenzij expliciet vermeld. Hoewel het normaliseren van berichtenaantallen het in theorie gemakkelijker zou maken om Twitter en Telegram te vergelijken, is dit niet representatief door de zeer verschillende aard van de platformen.

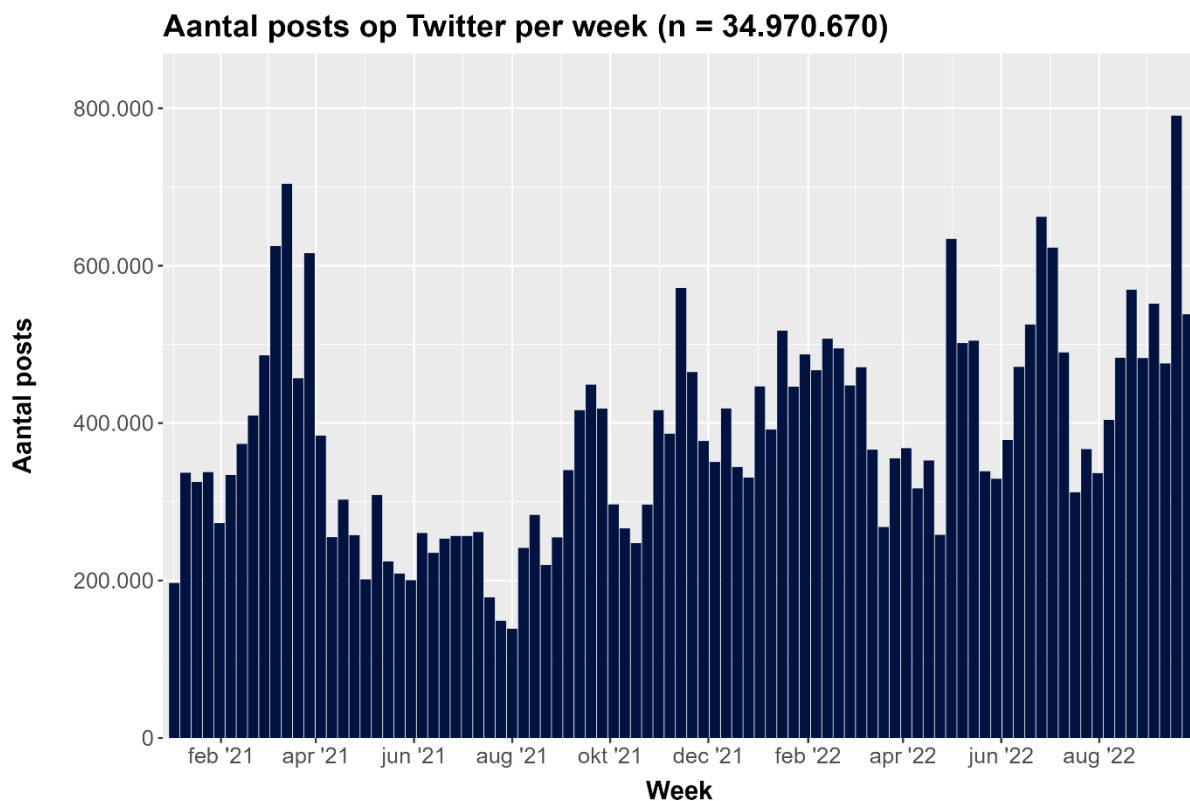
3.2.2 Twitter

Al jaren geldt Twitter als het platform waar politici, journalisten, wetenschappers en betrokken burgers elkaar treffen (Wieringa et al., 2018). Politici maken gretig gebruik van het platform: in 2012 waren 97 van de 150 Tweede Kamerleden actief op Twitter (Schäfer et al., 2012), anno 2022 hadden 148 Kamerleden een Twitter-account. Het platform is hierdoor een dominant platform geworden voor het Nederlandse politieke debat.

Tot april 2023 bood Twitter academische onderzoekers toegang tot haar data aan middels een API (Twitter Developer Platform, z.d.). Onderzoekers konden middels deze API

rechtstreeks data opvragen bij het platform, waarbij naast de tweets zelf ook metadata werd meegeleverd. Denk hierbij aan de taal van het bericht, welke accounts worden aangehaald en het tijdstip en de datum wanneer het bericht werd geplaatst. In dit onderzoek is 4CAT gebruikt – een modulaire toolkit van het Digital Methods Initiative (Peeters & Hagen 2022) – als interface voor het verzamelen en tijdelijk opslaan van de data. Een gedetailleerde toelichting van de query is te vinden in Appendix 7.1.

De resulterende dataset bestaat uit **16.241.779 unieke tweets**, of **34.970.670 tweets** wanneer retweets worden meegeteld (Tabel 1). De verdeling van deze berichten over tijd is zichtbaar in Figuur 1.

***Figuur 1.** Aantal Twitter-berichten (inclusief retweets) in de dataset, per week.*

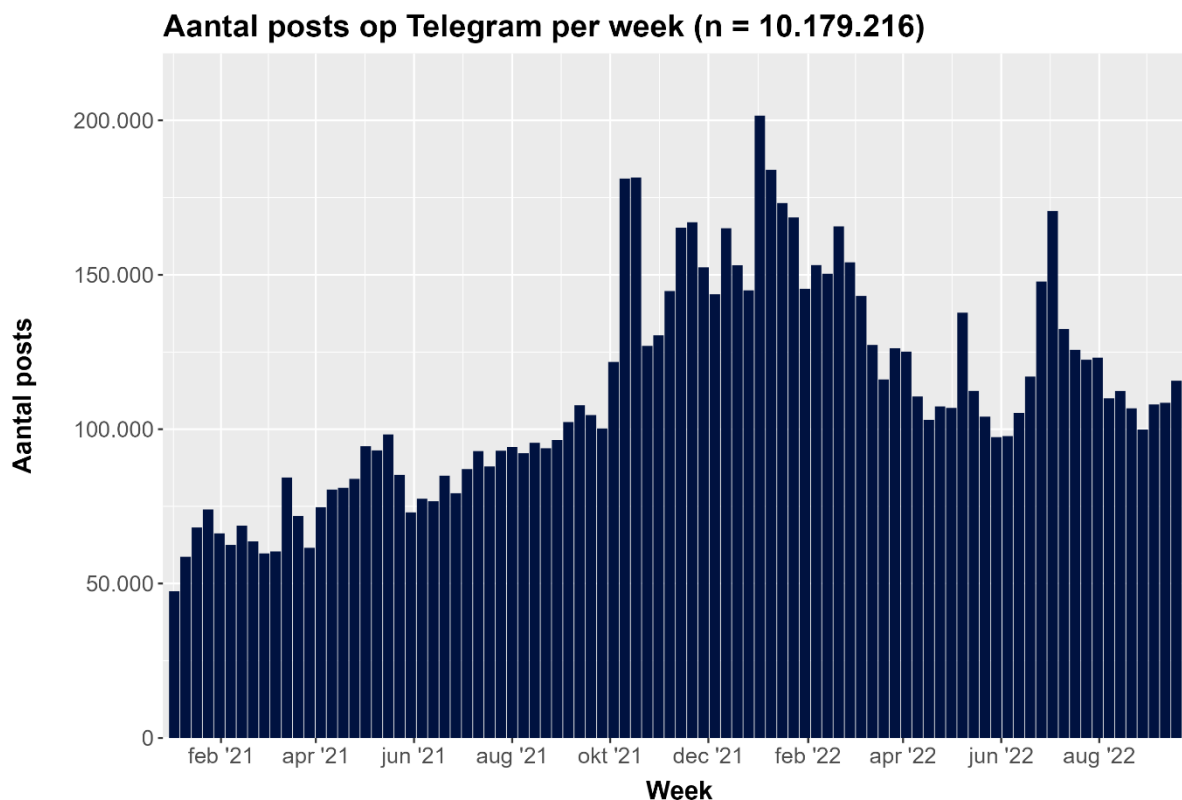
3.2.3 Telegram

Telegram is een berichtendienst die met name populair is geworden voor het organiseren van communicatie binnen groepen. Naar eigen zeggen heeft het platform anno 2022 meer dan 700 miljoen maandelijks actieve gebruikers (Telegram 2022). Het aantal Nederlandse Telegram-gebruikers wordt geschat op 1,7 miljoen (Newcom 2023).

Telegram is een semi-openbaar toegankelijk platform. Gebruikers kunnen berichten versturen in **1)** afgeschermden groepen die alleen toegankelijk zijn als iemand een uitnodiging heeft gekregen, **2)** broadcastkanalen waarin enkel de beheerders berichten kunnen plaatsen en anderen alleen kunnen meelezen, en **3)** openbare kanalen waarin iedereen die wil berichten kan plaatsen en lezen. Binnen dit onderzoek zijn uitsluitend berichten in

broadcast- en openbare kanalen meegenomen. Verdere uitleg van het dataverzamelingproces is te vinden in Appendix 7.2.

De Telegram-data bestaat uit **10.179.216 berichten**, waarvan ongeveer de helft unieke berichten behelst (Tabel 1). De andere helft bestaat uit *reposts*: berichten die één-op-één zijn overgenomen of zijn doorgestuurd. De berichten zijn afkomstig uit **1.443 openbare groepschats**. Figuur 2 toont een tijdlijn van de berichten.

***Figuur 2.** Aantal Telegram-berichten (inclusief reposts) in de dataset, per week.*

3.2.4 De Tweede Kamer

Om de wisselwerking tussen sociale media en de Tweede Kamer kwantitatief te kunnen onderzoeken, werken we met een dataset van verslagen van alle plenaire debatten en commissievergaderingen die plaatsvonden gedurende de onderzoeksperiode. Deze vergaderingen zijn niet alleen het moment waarop belangrijke debatten worden gevoerd, maar dienen ook als een podium voor politici om zichzelf te profileren op diverse onderwerpen.

De notulen van de plenaire debatten zijn publiekelijk beschikbaar via het Open Data Portaal⁷ van de Tweede Kamer. Dit portaal kan gebruikt worden om diverse gegevens over de Tweede Kamer op te halen, waaronder ingediende moties, samenstellingen van commissies en notulen van vergaderingen. Middels een query is er via de OData API⁸ een JSON-bestand

⁷ <https://opendata.tweedekamer.nl/>

⁸ <https://opendata.tweedekamer.nl/documentatie/odata-api>

opgehaald, met daarin een overzicht van de verslagen van de plenaire debatten, met enkele bijgevoegde informatie over de vergadering zelf.

Een uitgebreide omschrijving van de wijze van dataverzameling is te vinden in Appendix 7.3.

3.2.5 Beperkingen

We beperken ons tot Twitter en Telegram, en laten hierdoor andere platformen zoals Facebook, Instagram en TikTok buiten beschouwing. Hoewel Facebook wel degelijk politiek relevant is, staat het platform geen geautomatiseerde dataverzameling toe. Handmatige dataverzameling zou kunnen leiden tot blinde vlekken in de dataset, wat ingaat tegen het doel van dit onderzoek: om een zo compleet mogelijk overzicht te schetsen van het politieke discours op sociale media.

Ook Instagram en TikTok zijn niet systematisch te verzamelen. Daarbij komt ook het feit dat deze platformen gericht zijn op visuele content. De methoden in dit onderzoek richten zich op tekstuele analyses, waardoor TikTok en Instagram niet effectief onderzocht zouden kunnen worden.

Door onszelf te beperken tot twee openlijk toegankelijke platformen kunnen we er kortom zeker van zijn dat we het overgrote van de relevante content op deze platformen verzamelen. Hiermee wordt het mogelijk om gefundeerde uitspraken te doen over de omvang van groepen en trends over tijd.

Een limitatie is het feit dat we met historische data werken, die in sommige gevallen twee jaar na de originele publicatiedatum zijn verzameld. Berichten die zijn verwijderd tussen de tijd van publicatie en de tijd van dataverzameling – hetzij door het platform, de gebruiker of een groepsbeheerder – zijn niet langer beschikbaar. Aangezien het hoofdonderwerp van dit onderzoek de radicalisering van het publieke debat is, heeft dit consequenties voor de resultaten. Radicale content heeft immers een grotere kans om verwijderd te worden omdat het mogelijk tegen de richtlijnen van het platform ingaat. We kunnen er dus van uitgaan dat we te maken zullen hebben met een onderrapportage: de daadwerkelijke hoeveelheid radicale berichten zal in de praktijk hoger liggen.

Ons onderzoek geeft inzage in de dynamiek tussen het discours in het parlement en op sociale media, zowel kwantitatief als kwalitatief. Kwalitatief zijn we bijvoorbeeld duidelijk een verharding van de algehele toon, en een intensivering van de berichtenstroom die zowel van de Tweede Kamer naar sociale media lopen, als andersom. Deze constatering hebben wij gedaan op basis van verschillende casussen, die verschillende aspecten van deze verandering in discours aantoonbaar maken.

Het politieke landschap verandert echter snel, en veel hoofdrolspelers (o.a. Mark Rutte, Sigrid Kaag) die wij in ons onderzoek naar voren zien komen, stappen na de aankomende verkiezingen in november 2023 uit de politiek. Aan de andere kant spelen opkomende politici zoals Caroline van der Plas nog nauwelijks een rol in voorliggend onderzoek, ondanks de grote rol die zij momenteel vervullen in het politieke landschap.

Ondanks deze veranderingen denken wij dat ons onderzoek hiermee niet minder relevant is geworden, gezien onze bevindingen blijf geven van een langer lopende trend. De verharding van het debat, zowel in de Tweede Kamer als op sociale media, is niet direct terug te koppelen aan individuen maar is over het algemeen te aanschouwen.

3.3 Randvoorwaarden

Dit onderzoek is gefinancierd door de NCTV. Als financier had de NCTV geen invloed op de ontwikkeling van de onderzoeksvraag, de methode of de omschrijving van de resultaten. De data zijn daarnaast op geen enkel punt met de NCTV gedeeld. Het voorliggende rapport bevat dus alle informatie die ook beschikbaar is voor de financier van dit onderzoek. Als onderzoekers van een Nederlandse universiteit volgen wij de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit (Universiteiten van Nederland, 2018).

We hanteren de richtlijnen voor Internet Research Ethics 3.0 door de Association of Internet Researchers (AoIR, 2019) voor verantwoordelijk dataonderzoek, -verzameling en -opslag. De interne richtlijn *Tactvol contactloos onderzoek. Handleiding voor onderzoekers* (Gerritsen, 2021) dient als kader om juridische overwegingen, zoals de AVG, praktisch in het onderzoeksdesign toe te passen. Op basis van deze documenten is een datamanagementplan opgesteld waarin expliciet wordt gemaakt welke data worden verzameld en hoe deze worden verwerkt en opgeslagen.

De verzamelde data zijn gedurende de loop van onderzoeksperiode opgeslagen op Yoda, een service voor het verwerken van onderzoeksdata ontwikkeld en beheerd aan de Universiteit Utrecht, en worden niet gedeeld buiten de onderzoeksgroep (zie Smeele & Westerhof, 2018). De onderzoeksopzet en -uitvoering werden begeleid door een privacyadvocaat om aan de AVG te voldoen.

Dit onderzoek is expliciet niet uit op het identificeren van individuele personen, maar enkel het in kaart brengen van de algemene dynamieken tussen het politiek debat en clusters van (anonieme) gebruikers. In onze analyses lichten we daarom geen individuele gebruikers uit. De enige uitzonderingen hierop zijn publieke figuren, zoals politici, journalisten, wetenschappers en opiniemakers (Gerritsen, 2021). Door deze dataminimalisatie is het niet mogelijk om overlap van gebruikers tussen Twitter en Telegram in kaart te brengen, ook niet als gebruikers hun Telegram-naam vermelden in hun Twitter-biografie. Dit onderzoek kan en wil niet een overlap tussen Twitter en Telegram op gebruikersniveau in kaart brengen, maar slechts op niveau van thema's en retoriek.

3.4 Analysemethode

We hanteren een methodemix uit digital methods (bv. Rogers 2013; Schäfer & Van Es 2017), computationele methodes (bv. Manovich 2020), en traditionele cultuur- en mediawetenschappelijke methodes zoals discours- en media-analyse (bv. Fairclough 2003). De omvangrijke datasets stellen ons in staat om een breed reeks aan verschillende analyses uit te voeren:

- **Sleutelwoord-analyse** om het gebruik van bepaalde woorden in de Tweede Kamer, op Twitter en op Telegram te identificeren en in context te plaatsen;
- **Tijdreeksanalyse** om pieken omtrent bepaalde trefwoorden te identificeren en ontwikkelingen over de hele periode in kaart te brengen;
- **Netwerkanalyse** om verschillende clusters van *topic communities* in kaart te brengen op Twitter en Telegram, en deze te verbinden aan gebruik van trefwoorden en disseminatie van berichten;
- **Co-occurrence-analyse** om samenhang tussen sleuteltermen te achterhalen;

- **Taalclassificatie** om de aanwezigheid van radicaliserend taalgebruik en complottheorieën in de Twitter- en Telegram-datasets te identificeren.

Alle analyses dienen het doel om relaties tussen debatten in de Tweede Kamer en conversaties op sociale media te identificeren, en een potentiële relatie met een verharding of radicalisering van het debat te onderzoeken. In de analysesectie van dit rapport zijn kaders opgenomen waarin de gehanteerde methodes nader toegelicht worden.

3.4.1 Sleutelwoorden

Omdat we aannemen dat radicaliserende berichten relatief zeldzaam en daarom moeilijk vindbaar zijn, is een sleutelwoordenlijst opgesteld om de initiële verkenning van de data te versnellen. Woorden in deze lijst (te vinden in Appendix 7.4) zijn verzameld door een exploratieve lezing van enkele duizenden berichten, waarbij we opvallende termen noteerden. De lijst is vervolgens handmatig aangevuld door wetenschappers met domeinexpertise op het gebied van radicalisering. Termen in deze lijst zijn geen aanwijzing voor radicalisering *an sich*, maar kunnen wel in deze richting wijzen. De termen zijn daarom enkel gebruikt in de verkennende fase van het onderzoek. De zoektermen worden niet ingezet om radicalisering te kwantificeren.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk zetten we de resultaten van onze analyses uiteen. We beginnen met een overzicht van onze hoofdbevindingen. Vervolgens onderzoeken we deze brede bevindingen aan de hand van een viertal concrete casussen.

Door in te zoomen op specifieke casussen krijgen we een genuanceerd beeld van de dynamieken tussen de Tweede Kamer en sociale media. Deze casussen zijn opvallende momenten waarop de twee werelden bij elkaar kwamen. Ze zijn dan ook af te leiden uit de kwantitatieve analyse: het effect van deze gebeurtenissen is zichtbaar in de hoeveelheden interacties die zij op sociale media opwekten. We zetten een verscheidenheid aan methoden in per casus om een bepaald aspect van radicalisering uit te lichten.

4.1 Hoofdbevindingen

Onze analyse richt zich met name op de grote patronen van de wisselwerking tussen debatten in de Tweede Kamer enerzijds en commentaar op sociale media anderzijds. Hier zoomen we dan in op incidentele casussen die uitblinken door een hoge frequentie van interacties op sociale media en/of media-aandacht. Deze incidenten demonstreren de dynamiek die plaatsvindt in de wisselwerking tussen Tweede Kamer, sociale media, alternatieve en traditionele media. De inhoudelijke aspecten van deze conversaties zijn echter fluïde en verschuiven in hoog tempo. Ons dataset representeert amper nog de thema's die eind 2023 relevant zijn. In onze dataset treffen we debatten omtrent coronamaatregelen, het stikstofbeleid en migratie. Tegenwoordig is de aandacht verschoven naar de vermeende *woke*-agenda, de oorlog in Oekraïne, en de rechten voor transseksuelen. We constateren dat anti-institutioneel sentimenten flexibel gebruik maken van de verschillende woedethema's die zich op dat moment aandienen.

Met behulp van een grote dataset was het mogelijk deze dynamiek voor een periode van bijna twee jaar in kaart te brengen. We kunnen aantonen dat er verschillende *topic communities* zijn die flexibel de verschillende woedethema's behandelen en verspreiden. Dit geeft inzicht in de dynamische interactie tussen parlementaire debatten en online conversaties. We kunnen duidelijk een wisselwerking zien tussen wat er gebeurt op sociale media en in de Tweede Kamer en andersom. Dit zetten we verder uiteen in de casus van het 1 april-debat (zie paragraaf 4.2).

De data laten ook zien wanneer thema's of specifieke woorden veel aandacht krijgen. Twee woorden die uitblinken uit onze dataset zijn 'tribunalen' en 'heks'. We lichten de verspreiding, de connotatie en de rol van deze woorden in het publieke debat nader toe (zie 4.3 en 4.4).

Ook erkennen we een significant verschil tussen Twitter en Telegram. Hier toont de computationele analyse van onderscheidende woorden aan dat het debat op Telegram ten opzichte van het debat op Twitter duidelijk geradicaliseerd is. Om radicalisering te identificeren maken we gebruik van een escalatieladder die loopt van dehumaniseren, demoniseren, bedreigingen en tot slot doodsb bedreigingen. Op Telegram treffen we dan berichten die als dehumaniserend of demoniserend zijn geïdentificeerd vaker aan dan op Twitter; hetzelfde geldt voor bedreigingen. Ook de verspreiding van complottheorieën is op Telegram duidelijk frequenter aan te treffen dan op Twitter (zie 4.5.2).

4.1.1 Netwerkanalyse

Met behulp van netwerk- en modulariteitsanalyses kunnen verschillende topic communities en hun onderlinge relaties zichtbaar gemaakt worden. Dit maakt het mogelijk om op groepsniveau, en dus niet enkel op accountniveau te spreken (zie kader op pagina 23).

Een netwerkanalyse op basis van retweetgedrag geeft inzicht in hoe de Twitter-gebruikers in de dataset zich tot elkaar verhouden. We kunnen hierdoor vijf coherente clusters onderscheiden die door hun politieke kleur worden gekenmerkt (Figuur 3). We labelen deze clusters op basis van de meest prominente accounts die in de groep actief zijn. Hierbij kijken we naar het politieke profiel van accounts die het meest getweet worden binnen het cluster (Figuur 4), aangevuld met het lezen van de profielbeschrijving en een willekeurige selectie berichten van het account. Deze labels representeren niet per se het stemgedrag van de groepsleden, maar hebben als doel een aanduiding te geven van het meest gedeelde stemgeluid binnen elk cluster.

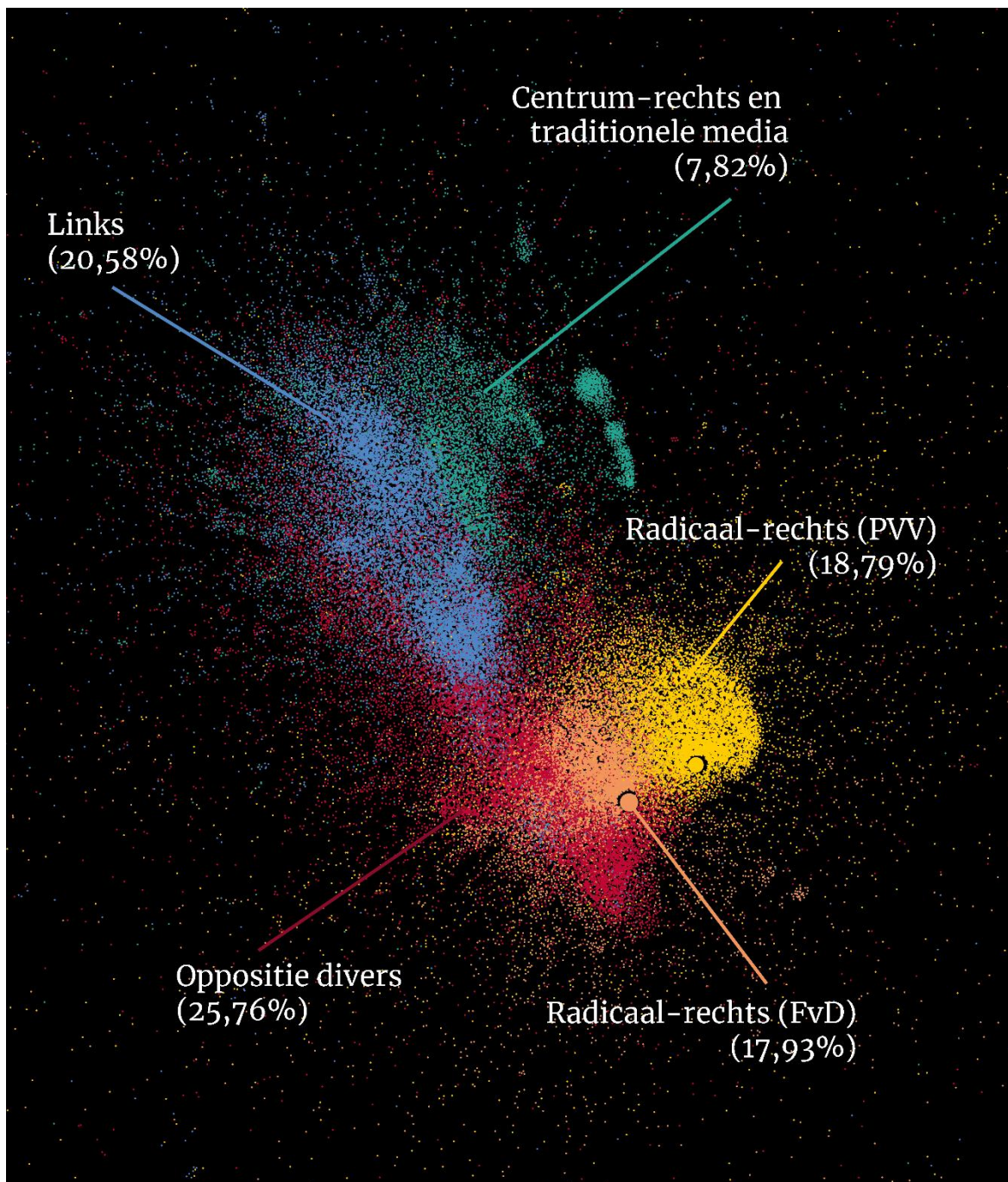
Het cluster ‘Links’ bestaat uit accounts van politici die links op het politieke spectrum actief zijn en andere accounts die zich als links identificeren. ‘Centrum-rechts en traditionele media’ bestaat zowel uit accounts van centrum-rechtse partijen, alsook verschillende accounts van de traditionele media, zoals RTL Nieuws en Radio 1.

Er zijn twee clusters die het label ‘Radicaal-rechts’ dragen. We maken een onderscheid tussen het cluster ‘Radicaal-rechts (FvD)’ en ‘Radicaal-rechts (PVV)’.⁹ Deze clusters liggen dicht bij elkaar in het netwerk, maar onderscheiden zich door de focus op respectievelijk Forum voor Democratie en de Partij Voor de Vrijheid. Kijkend naar Figuur 4 valt op dat deze clusters in vergelijking met andere groepen sterk gedomineerd worden door één account: in het geval van het FvD-cluster is dat @thierrybaudet, bij de PVV gaat het om @geertwilderspvv. Daarnaast spelen accounts van niet-publieke figuren in deze clusters een grotere rol. In veel gevallen betreffen dit anonieme accounts die actualiteiten voorzien van kritisch commentaar.

Het grootste cluster hebben we het label ‘Oppositie divers’ toegewezen. Dit cluster bestaat uit accounts van of refererend aan verschillende leden van een breed scala aan oppositiepartijen. Caroline van der Plas en Peter Omtzigt zijn dit cluster de meest aangehaalde accounts. De netwerkvisualisatie toont dat dit cluster relatief diffuus is en connecties heeft met de meeste andere groepen in het netwerk.

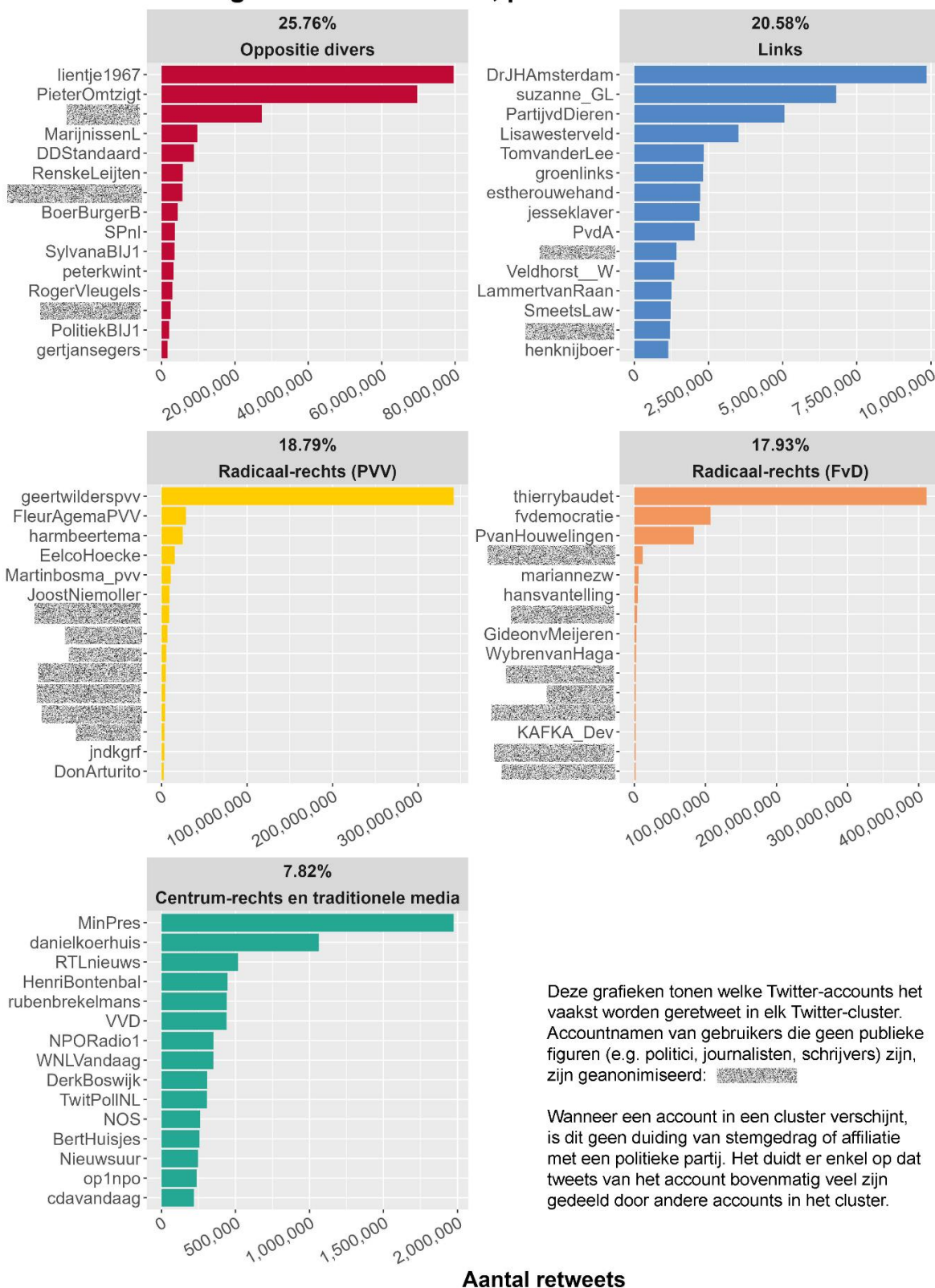
Het is belangrijk om te benadrukken dat Twitter niet representatief is voor de samenleving, en ook niet voor het politieke sentiment. Dit is ook terug te zien in onze dataset. De verhoudingen van de clusters op Twitter zijn niet representatief voor het aantal zetels in de Tweede Kamer. Het cluster rondom Forum voor Democratie vormt bijvoorbeeld 17,93% van het totale netwerk, terwijl de partij tijdens de onderzoeksperiode 5 zetels had (~3% van de totale zetels). Aan de andere kant beslaat het cluster ‘Centrum-rechts en traditionele media’, waar het VVD en CDA toe behoren, slechts 7,82% van het netwerk, terwijl alleen al de VVD gedurende deze periode 22,6% van de zetels in het bezit had.

⁹ Onze keuze om de clusters rondom FvD en PVV aan te duiden met de term ‘radicaal-rechts’ aan te duiden baseren we op het werk van onder meer De Lange (2015), Mudde (2007), De Jonge & Gaufman (2022), en De Dijn (2022).

Figuur 3. Netwerkvizualisatie van het retweetnetwerk, op basis van alle retweets in de dataset ($n = 18.728.891$). Nodes tonen Twitter-accounts, verbindingen tussen nodes wijzen op een retweet. Kleuren duiden op clusters, gedetecteerd door het modulariteitsalgoritme van Blondel et al. (2008) op een resolutie van 1.5. De percentages wijzen op de relatieve grootte van elk cluster ten opzichte van het totale netwerk. 9,12% van het netwerk is niet zichtbaar in dit figuur: dit deel beslaat losse accounts die geen onderdeel zijn van een coherent cluster.

Meest geretweete accounts, per cluster

Deze grafieken tonen welke Twitter-accounts het vaakst worden geretweet in elk Twitter-cluster. Accountnamen van gebruikers die geen publieke figuren (e.g. politici, journalisten, schrijvers) zijn, zijn geanonimiseerd: [geanonimiseerd]

Wanneer een account in een cluster verschijnt, is dit geen duiding van stemgedrag of affiliatie met een politieke partij. Het duidt er enkel op dat tweets van het account bovenmatig veel zijn gedeeld door andere accounts in het cluster.

Figuur 4. Twitter-accounts met de meeste retweets, per retweetcluster. Percentages geven de relatieve grootte van de respectievelijke clusters ten opzichte van het totale netwerk weer. 9,12% van het netwerk is niet zichtbaar in dit figuur: dit deel beslaat losse accounts die geen onderdeel zijn van een coherent cluster.

Methode: netwerkanalyse

We zijn in dit onderzoek expliciet niet op zoek naar details over individuele gebruikers. In plaats daarvan pogen we bredere patronen in kaart te brengen, om zo de dynamieken van radicalisering in het politieke discours te doorgronden. We zetten netwerkanalyses in om de honderdduizenden individuen in onze datasets op een breder groepsniveau te bestuderen.

Voor het uitvoeren van de netwerkanalyses in dit onderzoek maken we gebruik van de open-source netwerkvisualisatiesoftware Gephi (Bastian et al., 2009). De positie van nodes ('bollen' die gebruikers representeren) en edges (verbindingen tussen de nodes) in het netwerk wordt bepaald door het ForceAtlas 2-algoritme (Jacomy et al., 2014).

We onderzoeken op Telegram enkel groepschats, waardoor gebruikers inherent zijn ingedeeld in groepen. Om de bredere samenhang van de verschillende chats in kaart te brengen, maken we een *user overlap network*. Er ontstaan in dit netwerk verbindingen tussen groepen wanneer een gebruiker actief is in beide chats.

In tegenstelling tot Telegram zijn op Twitter gebruikers niet automatisch ingedeeld in groepen. Twitter-gebruikers stellen hun eigen tijdlijn samen door het volgen van accounts, waardoor de verbindingen tussen accounts wisselt per individu. Om toch op een breder niveau te kunnen spreken over het Twitter-landschap, brengen we retweetgedrag in kaart om clusters van gebruikers te identificeren die elkaars berichten relatief veel circuleren. Eerder onderzoek toont aan dat retweets doorgaans een sterke aanwijzing zijn voor instemming (Metaxas, 2021; Paßmann, 2018). Hoewel niet iedere retweet een instemmende betekenis heeft – zoals sommige Twitter-gebruikers ook expliciet in hun profiel vermelden: “retweets are not endorsement” – blijkt dit aandeel in een grootschalige netwerkanalyse verwaarloosbaar te zijn.

Met behulp van het modulariteitsalgoritme van Blondel et al. (2008) berekenen we vervolgens welke groepen er in het netwerk te onderscheiden zijn. Het algoritme herkent welke gebruikers relatief veel met elkaar interacteren, maar geeft geen interpretatie van de clusters. Om de coherentie van de resultaten te controleren, lichten we de meest prominente accounts per gedetecteerd cluster uit door de meeste geretweete gebruikers in kaart te brengen (Figuur 4).

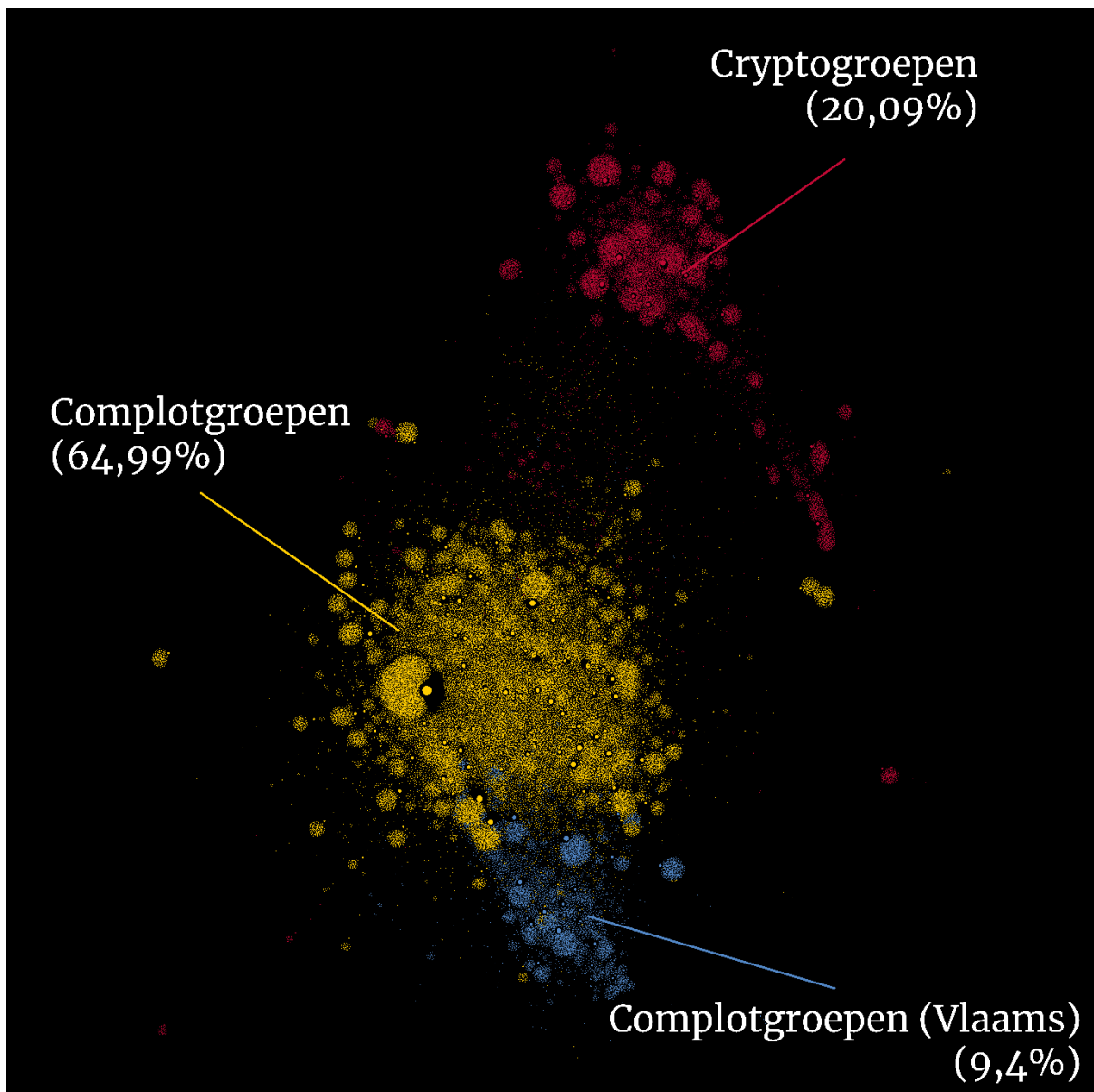
Om grote groepen in onze Telegram-dataset te identificeren, voeren we ook voor dit platform een netwerkanalyse uit (Figuur 5). Omdat Telegram geen retweets kent, werken we met een *user overlap*-netwerk. In dit netwerk visualiseren we clusters van groepschats op basis van gedeelde actieve gebruikers. Het netwerk toont zowel de chats als de gebruikers als nodes, waarbij de gebruikers als verbinding tussen groepen functioneren. Wanneer een gebruiker actief is in een groep (dat wil zeggen: minstens één bericht heeft geplaatst in de groep), ontstaat er in dit netwerk een verbinding met de groep. Groepen die veel gebruikers delen, clusteren op deze manier samen.

Het netwerk toont een drietal prominente clusters: complotgroepen (64,99% van het netwerk), cryptogroepen (20,09%) en Vlaamse complotgroepen (9,4%). Deze constatering is in lijn met de indeling van het netwerk zoals omschreven door Veerbeek (2022), wiens

dataverzameling diende als basis voor de kanalen die wij in dit onderzoek analyseren. Onze dataset omvat een langere tijdsperiode dan de data uit het onderzoek van Veerbeek (respectievelijk 1 januari 2021 – 1 oktober 2022 tegenover 1 januari 2022 – 4 april 2022), maar ook met deze langere periode wordt hetzelfde beeld bevestigd. We constateren dat deze groepen geen grote inhoudelijke veranderingen hebben ondergaan in de periode vóór of na Veerbeeks onderzoek.

Het label ‘Complotgroepen’ dient enige toelichting. Groepen in dit cluster kenmerken zich door grote aantallen berichten waarin gerefereerd wordt naar bekende complottheorieën, voornamelijk theorieën over een nieuwe wereldorde, massagenocide door middel van vaccinaties en narratieven gerelateerd aan het Amerikaanse QAnon. Ook zien we in deze groepen veel verwijzingen naar websites die dergelijke verhalen verspreiden, zoals NineForNews, Het Nieuws Maar Dan Anders en Frontnieuws (meer hierover in hoofdstuk 4.5). De prominente aanwezigheid van complottheorieën in deze groepen wil echter niet zeggen dat elk lid van deze kanalen de verhalen onderschrijft, of dat elk bericht in deze groepen een complottheorie bevat. Het label ‘Complotgroepen’ dient slechts als een aanduiding van de meest dominante narratieven en het “overkoepelend referentiekader” (Veerbeek, 2022) in deze verzameling kanalen.

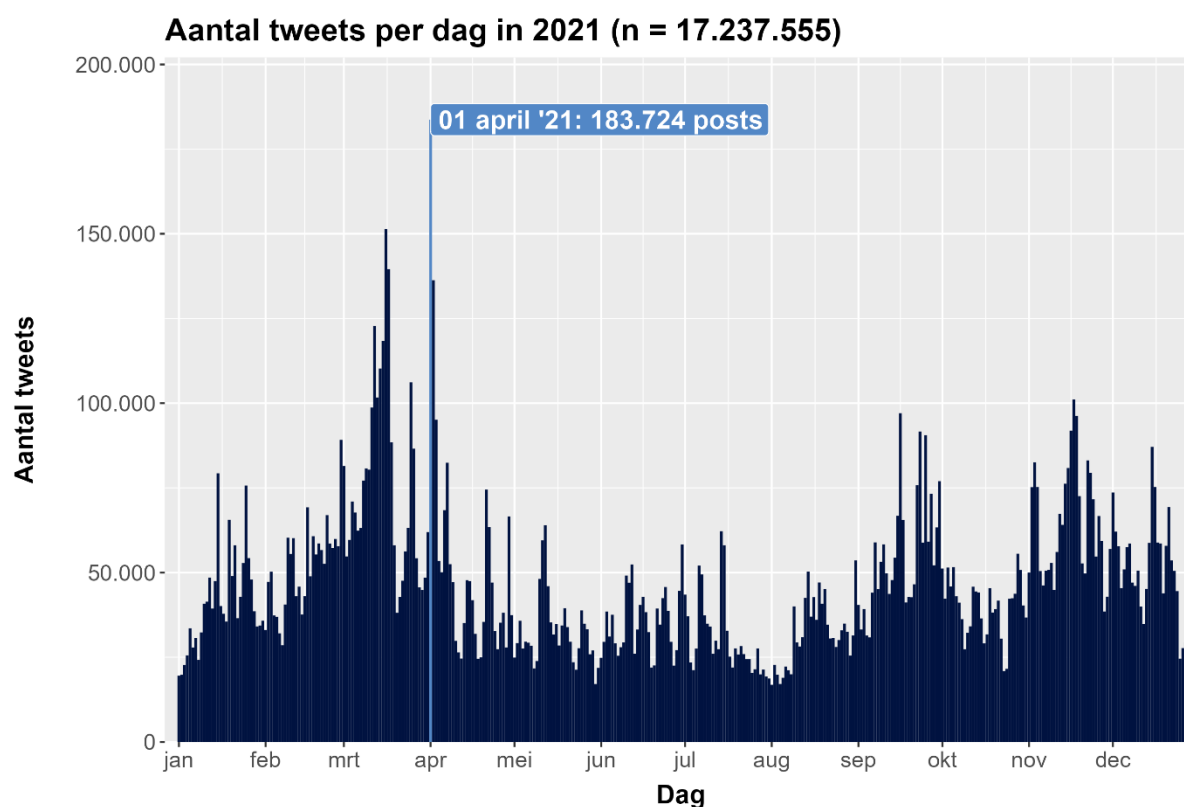
Naast complotgroepen onderscheiden we het cluster ‘Cryptogroepen’. Kanalen in dit cluster houden zich bezig met de handel in cryptomunten. Gebruikers bespreken hier de koersen en ontwikkelingen in het nieuws, maar ook de Nederlandse politiek komt aan bod. Hoewel deze groepen verder af staan van de rest van het netwerk, zien we wel enige overloop tussen de complotgroepen en deze cryptogroepen.

Figuur 5. Netwerkvizualisatie van het user overlap-netwerk van Telegram, op basis van alle gebruikers en groepen in de dataset ($n = 108.269$). Nodes representeren gebruikers en groepen. Wanneer een gebruiker in twee groepen actief is, vormt de gebruiker een connectie tussen de groepen. Hierdoor clusteren groepen die veel gebruikers delen bij elkaar. Kleuren duiden op clusters, gedetecteerd door het modulariteitsalgoritme van Blondel et al. (2008) op een resolutie van 1.8. De percentages wijzen op de relatieve grootte van elk cluster ten opzichte van het totale netwerk. 5,52% van het netwerk is niet zichtbaar in dit figuur: dit deel bestaat uit losse accounts die geen onderdeel zijn van een coherent cluster.

4.2 Sociale media als comment section van de Kamer: het '1 april-debat'

Er is in 2021 één dag die qua Twitter-activiteit met kop en schouders boven de andere dagen uitsteekt: op 1 april 2021 werden er ruim vier keer zoveel tweets gepost dan gemiddeld in dat jaar (Figuur 6). De Tweede Kamer debatteerde die dag over de notitie “positie Omtzigt, functie elders”, waarmee verkenners Kajsja Ollongren werd gefotografeerd. Tijdens het debat werden zowel Mark Rutte als de oude en nieuwe verkenners onder vuur genomen over deze notitie, nadat zij eerder hadden aangegeven het niet over Pieter Omtzigt gehad te hebben in hun overleggen. Uiteindelijk resulteerde het debat, dat tot 3:00 's nachts doorvoerde, in een aangenomen motie van afkeuring tegen Mark Rutte, nadat een motie van wantrouwen was afgewezen. Door de politieke spanning en de lange adem van dit debat, dat in de volksmond het '1 april-debat' of het 'Omtzigt-debat' werd genoemd, werd het door de media live gevolgd.¹⁰

Figuur 6. Aantal tweets en retweets over de Nederlandse politiek in 2021, per dag.

Gedurende het debat leverden Kamerleden live commentaar op de gebeurtenissen in de Kamer. In totaal plaatsten aanwezige Kamerleden tijdens het debat 245 tweets. In deze casus bekijken we deze wisselwerking tussen debat en live commentaar door de deelnemers op Twitter. Het doel van deze analyse is om inzicht te krijgen in de manier waarop Kamerleden vanuit de Kamer tweetten, hoe zij Twitter inzetten om het debat live te framen richting hun volgers, en hoe er vervolgens op deze berichten werd gereageerd.

¹⁰ Zie liveblogs van o.a. [NOS](#), [De Volkskrant](#), [NRC](#) en [Nu.nl](#).

Figuur 7 toont een tijdlijn van het aantal tweets dat gedurende het 1 april-debat door Kamerleden werd geplaatst. Er is een constante stroom van berichten zichtbaar, wat er op wijst dat Kamerleden niet enkel actief waren tijdens de vier schorsingen (aangegeven met de rode en blauwe lijnen), maar ook terwijl het debat in gang was.

Een eerste piek doet zich voor rond 12:00. Vlak daarvoor ontvingen Kamerleden de aantekeningen van de gesprekken tussen Rutte en de verkenner, waaruit bleek dat Rutte – in tegenstelling tot wat hij eerder beweerde – wel degelijk over Pieter Omtzigt had gesproken. Veel Kamerleden maakten hun verontwaardiging kenbaar op Twitter. “Het was Rutte dus: opstappen en wegwezen,” schrijft Geert Wilders. Lilliane Marijnissen stelt: “We zijn keihard voorgelogen door Mark Rutte en door de verkenner van VVD en D66. Rutte heeft een groot probleem.”

Rond 15:00 is een grote sprong in activiteit te zien. Deze toename wordt vrijwel eigenhandig veroorzaakt door Pieter Grinwis (ChristenUnie), die de dag ervoor beëdigd was. Zijn berichten hebben echter geen betrekking op het debat in kwestie; hij reageert tijdens de schorsing op gelukwensen van collega-Kamerleden en andere Twitter-gebruikers.

Een kwalitatieve analyse van de berichten die wél inhoudelijk gerelateerd zijn aan het debat toont dat de berichten die Kamerleden gedurende het debat plaatsen ruwweg in drie categorieën zijn onder te verdelen. Aflopend van meest naar minst voorkomend, met voorbeelden in cursief:

- 1) **Uitlichten van eigen uitspraken of uitspraken van partijgenoten (102 (re)tweets).** Citaten uit het debat worden herhaald, in veel gevallen ondersteund met een geknipt fragment van de videoregistratie van het debat. Kamerleden posten zelden hun eigen uitspraken, maar delen vooral uitspraken van partijgenoten of retweets van gebruikers die hun uitspraak instemmend delen.

"Er is sprake van geschonden vertrouwen. Misschien wel van een vertrouwenscrisis." aldus @gertjansegers in het debat over verkenning. Lees hier de hele bijdrage

Wilders is keihard over Rutte: "Kies voor het landsbelang en stap op."

Filmpje! Een scherpe Thierry Baudet zet Mark Rutte klem: "Ik hoorde vanmorgen via via dat ik Omtzigt wel besproken had"

- 2) **Framing van de stand van het debat (50 (re)tweets).** Berichten in deze categorie bevatten een bredere interpretatie van de verhoudingen in het debat en potentiële gevolgen. Framing vindt plaats op het gebied van uitspraken, maar in sommige gevallen ook in lichaamstaal. Het doel is doorgaans om de positie van de politieke opponent zwakker te doen overkomen, terwijl de eigen positie wordt versterkt.

72 stemmen voor mijn motie v wantrouwen tegen Rutte. De hele oppositie inclusief de SGP stemden voor. Bijna een meerderheid. En een aangenomen motie van afkeuring van D66/CDA. Een mokerslag voor Rutte. Die toch zegt aan te blijven. Maar zijn politieke einde is nabij!

Het is echt de moeite waard om het gedrag te bekijken van het Kamerlid Rutte achter vragensteller Hoekstra. Zeer nerveus, regelmatig verzitten constant kijken op twee smartphones en soms wat gezichten trekken. Ook kijkt hij voortdurend in het rond.

Dus dat je campagne voert met nieuw leiderschap. Maar dat de SGP wel het vertrouwen in het oude leiderschap opzegt maar jij niet. Hoe vind je zelf dat het gaat @SigridKaag?

- 3) **Live commentaar op uitspraken van sprekers (17 (re)tweets).** Berichten in deze categorie zijn directe reacties op uitspraken die in het debat worden gedaan. Vaak bevatten deze berichten tegenargumenten.

Als Hoekstra anderen de les leest over kwaadspraak richting Omtzigt, dan moet hij de kwaadspraak vanuit het CDA ook opruimen.

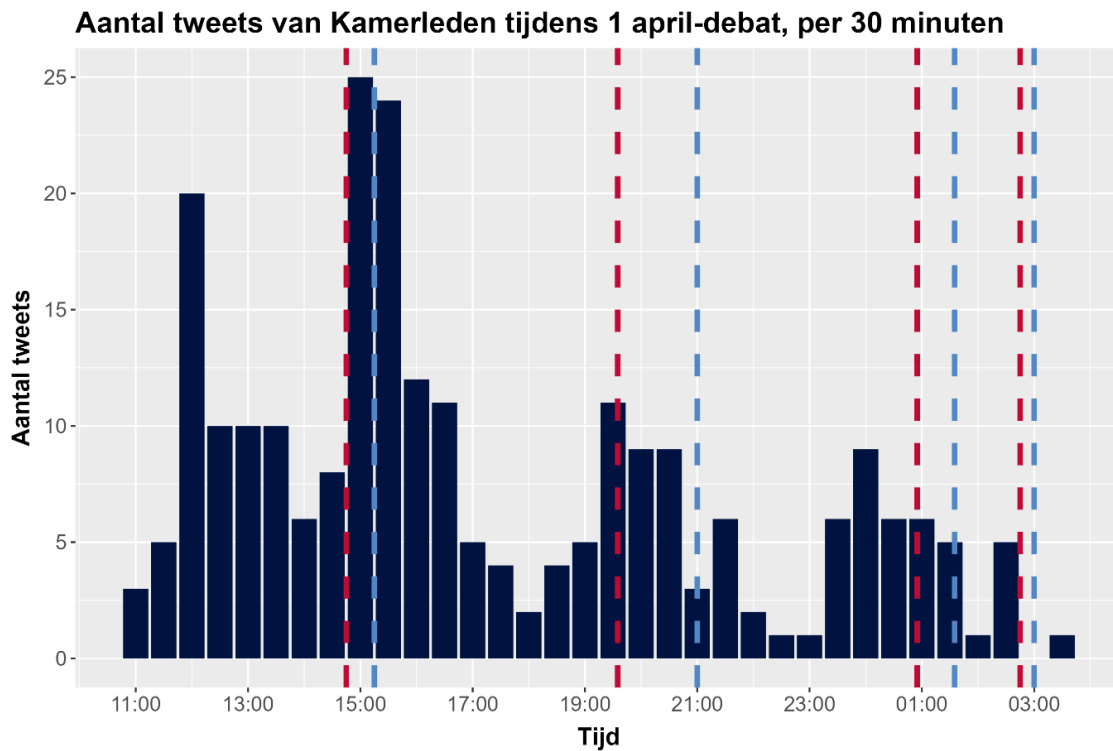
Rutte zegt nu dat hij nog nooit heeft gelogen. Dat doet me denken aan die Kretenzer die zei dat alle Kretenzers liegen #Ruttegale

Nu herhaalt Kaag wat ik net zei. Sluit zich aan bij mijn woorden. Dat er überhaupt niet over personen gepraat moest worden. #Rutte had hier dus ook al geen actieve herinnering aan. Wat een chaos. Wat een circus. Dat je als piepklein partijtje de MP op dag 2 dit moet zeggen.

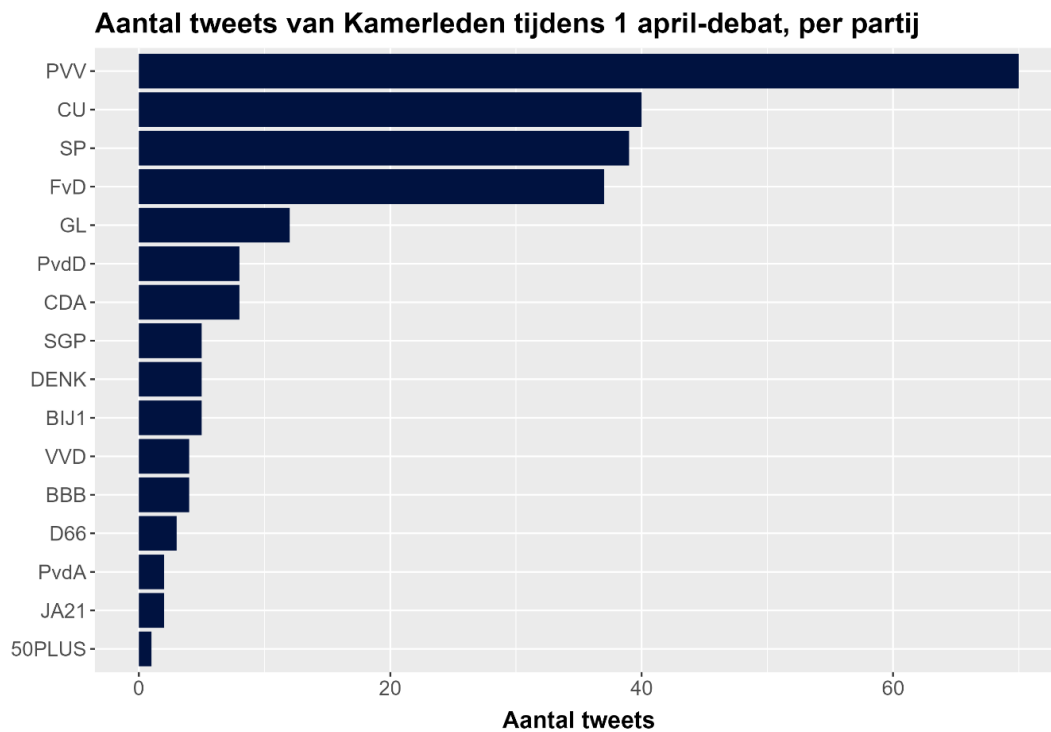
Een handmatige classificatie van de berichten toont dat het overgrote deel van de tweets afkomstig van Kamerleden uit zelfpromotie bestaat. Deze conclusie is niet geheel verrassend, maar zet wel een kanttekening bij de notie dat Twitter een platform is dat politiek debat faciliteert. In theorie kunnen politici met elkaar in gesprek gaan op het platform; in de praktijk blijken ze vooral te ‘zenden’ richting de eigen achterban.

Dit uit zich soms op subtiele manieren. Zo valt op dat politici zelden Kamerleden van andere partijen *taggen* in de eigen berichten. Wanneer bijvoorbeeld over Mark Rutte wordt gesproken, wordt zijn naam doorgaans voluit geschreven in plaats van dat zijn account (@minpres) wordt aangehaald. Dit heeft meerdere gevolgen. Omdat er geen sprake is van een *tag*, wordt Rutte niet van dit bericht op de hoogte gebracht, waardoor de kans klein is dat hij het bericht ziet en erop reageert. Tegelijkertijd ontstaat er met een *tag* een directe hyperlink naar de pagina van de persoon in kwestie; iets dat mogelijk niet wenselijk is wanneer het een politieke concurrent betreft. Dit wordt bevestigd door het feit dat wanneer een partijgenoot wordt geciteerd, Kamerleden wel consequent *tags* inzetten. Dit subtiele voorbeeld toont hoe bewust politici zich zijn van de technische details en mogelijkheden van het platform.

Het gebruik van Twitter door Kamerleden kan op een andere manier worden geïnterpreteerd: het geeft Kamerleden extra spreektijd buiten de plenaire zaal om. Het stelt hen in staat hun argumenten te herhalen – al dan niet ondersteund door videofragmenten – of verder uit te breiden. Omdat interactie met Kamerleden van concurrerende partijen wordt vermeden, is de kans op een weerwoord daarnaast nihil. De tijdlijn van de politicus toont hierdoor een eenzijdige representatie van het debat, waar de eigen argumenten los van weerspraak of correctie gepresenteerd kunnen worden.

Figuur 7. Tijdlijn van tweets en retweets geplaatst door aanwezige Kamerleden tijdens het 1 april-debat. Elke balk staat voor een half uur. De rode en lichtblauwe lijnen geven aan wanneer respectievelijk het debat werd geschorst en hervat.

Figuur 8. Aantal tweets en retweets van Kamerleden geplaatst tijdens 1 april-debat, per partij.

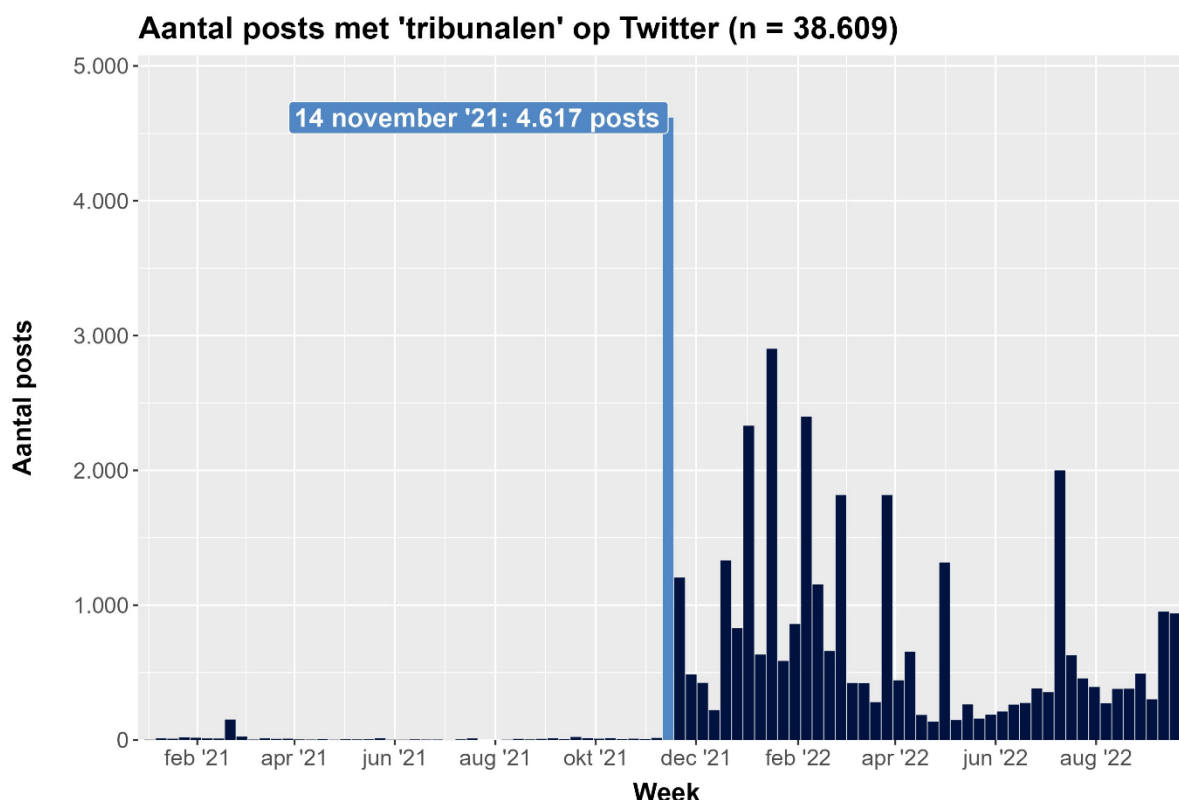
Kamerleden van de PVV zijn met grote afstand het meest actief op Twitter gedurende het debat (Figuur 8). Hierna volgen ChristenUnie (al is hier sprake van oververtegenwoordiging door Pieter Grinwis, zoals eerder in dit hoofdstuk genoemd), SP en FvD. De andere partijen blijven ver achter. De oppositie domineert het gesprek op Twitter – iets dat niet vreemd is, gezien de dynamieken die we hierboven ontwaren. Twitter is een plek waar politici zich kunnen profileren wanneer het goed gaat. Het 1 april-debat bood de regeringspartijen weinig momenten die voor hen het uitlichten waard waren.

4.3 “Er komen tribunalen!”

Tijdens het parlementair debat op 17 november 2021 reageerde Pepijn van Houwelingen op Sjoerd Sjoerdsma met de woorden “Uw tijd komt nog wel, want er komen tribunalen.”¹¹ Het woord ‘tribunaal’ werd in de Kamer wel vaker genoemd, maar dan in de context van het berechten van Syriëgangers in een ander land. In totaal werd voor 17 november al 20 keer eerder dat jaar het woord aangehaald in plenaire vergaderingen.

De door Van Houwelingen aangehaalde connotatie van tribunalen is echter anders. Hier gaat het om een volksgerecht ter bestraffing van politici voor vermeende misdaden tijdens de coronacrisis, nadat partijgenoot Thiery Baudet de ongevaccineerde populatie vergeleek met de uitsluiting van de joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De ernst van de dreiging in zijn uiting werd vervolgens ook bediscussieerd in het parlement en in de media.¹²

De uitspraak van Van Houwelingen heeft een zichtbare impact op het debat op Twitter. In de gehele periode vóór 17 november werden in totaal 659 tweets gepost waarin wordt gesproken over tribunalen; in de periode erna gaat het over ruim 38.000 berichten (Figuur 9). Het gaat hierbij niet om een enkele uitschieter rondom het incident in de Tweede Kamer. De term blijkt een consistent onderdeel te zijn geworden in het taalgebruik van Twitter-gebruikers na 17 november, te zien aan het aanhoudende gebruik in de periode erna.

Figuur 9. Aantal Twitter-berichten waarin het woord ‘tribunalen’ wordt gebruikt, per week.

¹¹ Zie fragment van het debat hier: <https://www.youtube.com/watch?v=9rMlH0jozDI&t=21s>

¹² <https://nos.nl/artikel/2406005-van-houwelingen-fvd-dreigt-sjoerdsma-d66-met-tribunalen>

Een *co-occurrence*-analyse toont de context waarin er over tribunalen wordt gesproken en welke personen en thema's worden aangehaald in combinatie met deze term (Figuur 10). Mark Rutte wordt het vaakst genoemd in combinatie met de term, maar Forum voor Democratie is als partij het sterkst vertegenwoordigd in de meest dominante woorden: Baudet, Van Houwelingen en FvD behoren tot de meest voorkomende termen.

Het zijn pejoratieve termen rondom deze namen die duidelijk de toon van de berichten schetsen: woorden als landverraders, dictatuur, leugens, kartel en omvolking wijzen richting verschillende narratieven die vooral binnen de twee radicaal-rechtse clusters worden verspreid (zie ook hoofdstuk 4.5.1). Kijkend naar de oorsprong van de berichten toont dat vooral het cluster Radicaal-rechts (FvD) berichten over tribunalen deelt: ruim een derde van de posts is uit dit cluster afkomstig (Figuur 12).

We zien dat 'tribunalen' in de periode na 17 november haast als een stopwoord of uitsmijter fungeert. Kritische berichten richting politici worden regelmatig afgesloten met de hashtag #tribunalen, ook wanneer de rest van de tweet er niet direct verband mee lijkt te houden. Ook Van Houwelingen gebruikt de term op deze manier (bv. Figuur 11). De term, die in november nog veel ophef veroorzaakte, lijkt hierdoor genormaliseerd te zijn geworden.

Figuur 10. Meest voorkomende woorden in berichten met het woord 'tribunalen' op Twitter. Grootte en kleur van de woorden duidt op hoe vaak een term wordt gebruikt: hoe groter en roder een woord, hoe vaker deze wordt gebruikt.

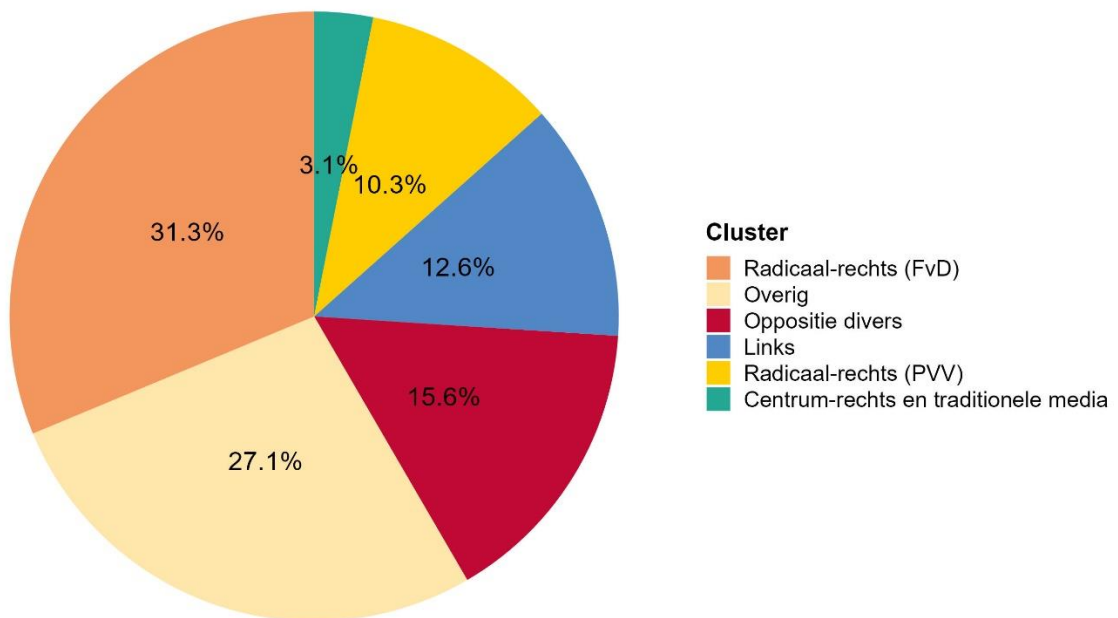

Figuur 11. Tweet van @PvanHouwelingen op 13 juli 2022.
 (<https://twitter.com/PvanHouwelingen/status/1547178679540891648>)

Methode: co-occurrence-analyse

Om een beeld te krijgen van de context waarin termen worden gebruikt, voeren we een co-occurrence-analyse uit. Het principe van deze analyse is eenvoudig: we verzamelen alle berichten waarin de term in kwestie wordt gebruikt, breken deze berichten op in losse woorden en filteren stopwoorden eruit (generieke woorden als de, het, een, en, ik, je, is, te). We tellen vervolgens welke woorden het meest voorkomen: dit zijn de woorden die het vaakst samen met de term verschijnen. De resultaten presenteren we in een wordcloud, waarin de termen met de hoogste frequentie groter zichtbaar zijn.

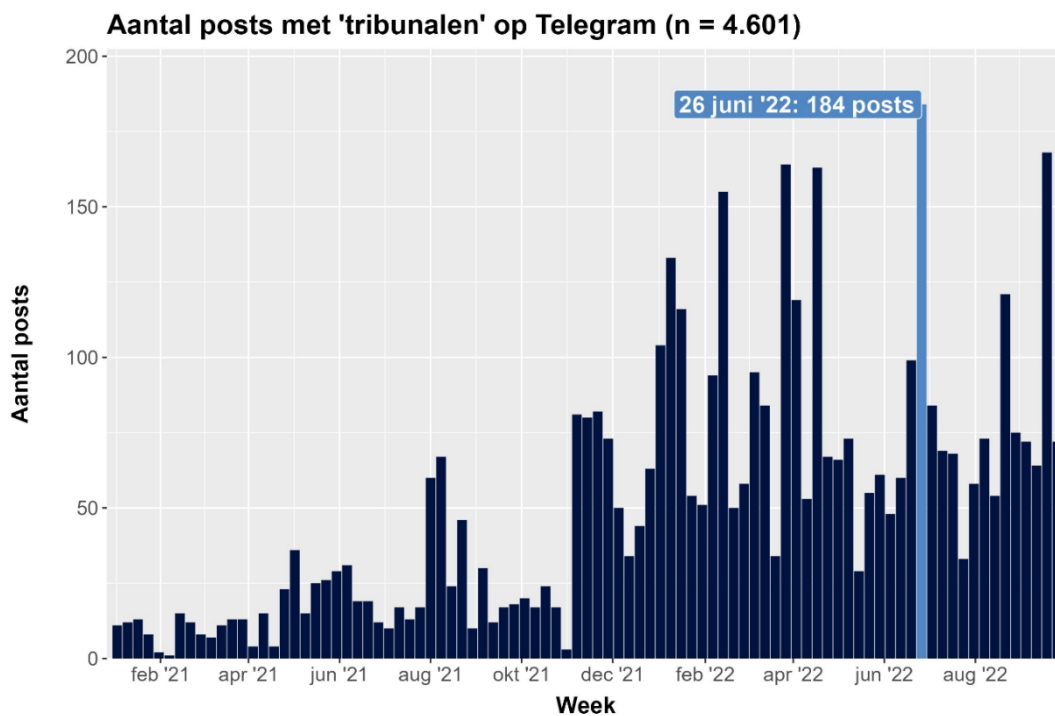
Percentage berichten met 'tribunalen' per Twitter-cluster

Figuur 12. Meest voorkomende woorden in berichten met het woord 'tribunalen' op Twitter. Grootte en kleur van de woorden duidt op hoe vaak een term wordt gebruikt: hoe groter en roder een woord, hoe vaker deze wordt gebruikt.

Hoe kwam het dat de term nagenoeg niet gebruikt werd op Twitter vóór Van Houwelingen het in de Kamer noemde, maar vervolgens zo breed werd opgepakt? We vinden een mogelijke verklaring op Telegram. Hoewel het aantal berichten over tribunalen op Telegram in absolute aantallen stukken lager ligt dan op Twitter, zien we in Figuur 13 dat op het platform al langer over tribunalen wordt gesproken, ruim voordat de term in de Tweede Kamer werd gebezigd. De context blijkt hier echter anders te zijn (Figuur 14).

De focus ligt op de Amerikaanse politiek, en meer specifiek op elementen uit de QAnon-complottheorie, te zien aan termen als *cabal*, satanistische, *deep state* en Q. Volgers van QAnon spreken al langere tijd over militaire tribunalen, die in opdracht van oud-president Trump zouden zijn opgetuigd om politieke tegenstanders te bestraffen voor de ‘gestolen’ verkiezingen, de ‘coronahoax’ en andere vermeende misdaden (O’Rourke, 2021; Murphy & Venkataramakrishnan, 2021). Een groot deel van de Telegram-berichten in onze dataset vertalen de retoriek van QAnon naar de Nederlandse situatie, wat onder meer is te zien aan de vele verwijzingen naar militaire tribunalen, een wereldwijde *deep state* en ritueel kindermisbruik (zie ook paragraaf 4.5.2).

Figuur 13. Aantal Telegram-berichten waarin het woord ‘tribunalen’ wordt gebruikt, per week.

Figuur 15. Tweet van @AustinKellerman op 6 januari 2021.

Toen Van Houwelingen over tribunalen sprak, raakte hij aan een discours dat al langere tijd sluimerde in geradicaliseerde *topic communities*. De potentie voor een snelle verspreiding van dergelijk gedachtegoed heeft zich in de Verenigde Staten al bewezen, waar de QAnon-complottheorie in september 2021 door ruim 17% van de bevolking werd geloofd (PRRI, 2022). Ook in Nederland waarschuwen de NCTV en AIVD voor de invloed van dergelijke complottheorieën op het radicaliseren van anti-institutionele bewegingen (NCTV, 2023; AIVD, 2023). Dat een term die voorheen enkel werd gebruikt in radicale complotgroepen een dergelijke snelle opmars heeft kunnen maken, illustreert de manier waarop extreme uitingen in hoog tempo genormaliseerd kunnen worden. Terwijl op Telegram toenemende verspreiding van dreigende content geconstateerd wordt¹³, zijn aspecten van het taalgebruik van deze groepen inmiddels ook op het mainstream Twitter een vast onderdeel van communicatie richting politici geworden. Deze casus toont dat politici hier zelf een rol in kunnen spelen: door een podium te bieden aan taalgebruik uit radicale groepen bereikt deze retoriek een breder publiek dat dit in snel tempo kan groeien.

¹³ Dezelfde trend wordt op internationale schaal geconstateerd; zie bijvoorbeeld het onderzoek naar radicalisering op Duitstalig Telegram door CeMAS (Holnburger, 2023).

4.4 “De heks van het Binnenhof”: demonisering van Kamerleden

Op 29 juni 2021 postte Geert Wilders een tweet bestaande uit slechts één woord: “Heks.” Hij reageerde hiermee op een bericht dat Sigrid Kaag enkele minuten eerder plaatste, waarin ze een door haar geschreven opiniestuk in *de Volkskrant* deelde (Figuur 16). De tweet bleek het begin te zijn van een reeks socialemediaberichten waarin de PVV-politicus Kaag voor ‘heks’ uitmaakte (bv. Figuur 17 en 18).

Figuur 16. Tweet van @geertwilderspvv op 29 juni 2021. Het bericht is een reply op een tweet van @SigridKaag. (<https://twitter.com/geertwilderspvv/status/1409773130084671490>)

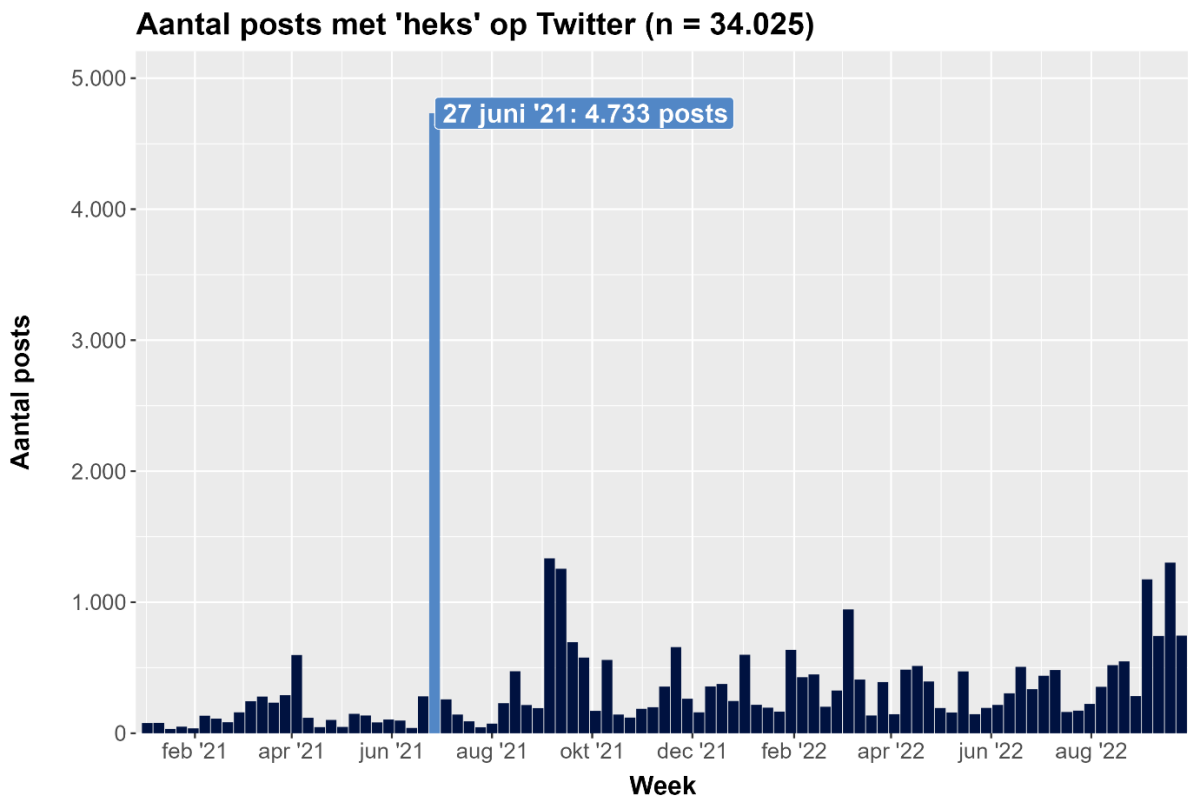
Figuur 17. Tweet van @geertwilderspvv op 16 september 2021. (<https://twitter.com/geertwilderspvv/status/1438565018103074817>)

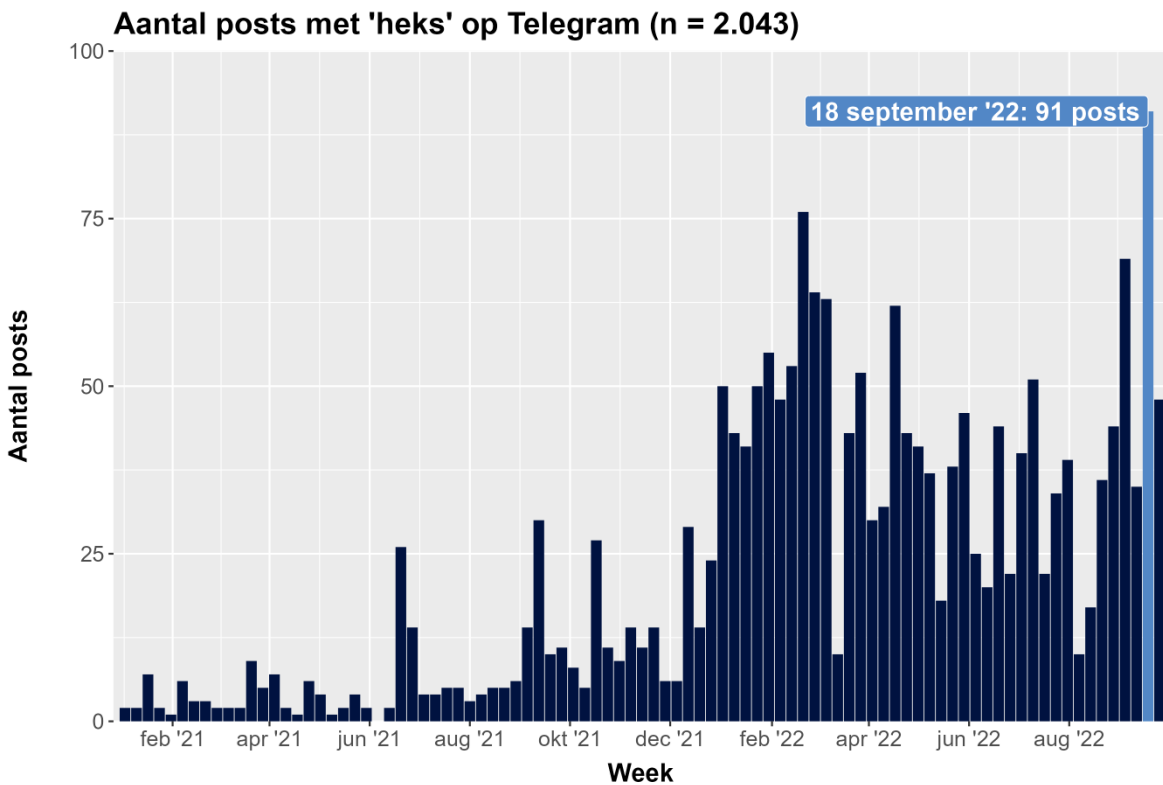
Figuur 18. Tweet van @geertwilderspvv op 9 december 2021. De bijgevoegde video toont een TikTok van Wilders. In de video schrijft Wilders een kerstkaart aan Sigrid Kaag: “Kijk eens wat ik voor je heb, lieve Sigrid Kaag. Vlieg voorzichtig ok, en neem je fractie mee!”, waarna een bezem verpakt als kerstcadeau wordt getoond. (<https://twitter.com/geertwilderspvv/status/1469027857737424904>)

Het eerste bericht van Wilders leidt tot een uitschieter van het aantal berichten waarin ‘heks’ wordt genoemd, zowel op Twitter als Telegram (Figuur 19 en 20). Hoewel de activiteit op Twitter hierna snel afneemt, toont het gemiddelde aantal berichten met ‘heks’ in de periode erna wel een gemiddelde toename. Wanneer Wilders op latere momenten ‘heks’ in zijn tweet noemt, zoals in september en december, zien we toenames in activiteit, maar deze pieken worden steeds kleiner. Waar zijn eerste bericht in juni nog een hoop reacties opleverde, blijkt het effect steeds minder te worden. We zien hierin een overeenkomst met de manier waarop de term ‘tribunalen’ werd ontvangen: na een initiële toename – die voor een groot deel wordt veroorzaakt wegens ophef over het gebruik van de term – neemt de verontwaardiging in de periode erna af. De term normaliseert.

Op Telegram wordt een heel andere trend zichtbaar: het gebruik van ‘heks’ toont een kleine toename na de tweet van Wilders, maar stijgt met name vanaf begin 2022 sterk door. We vonden hiervoor geen duidelijke aanleiding. Een kwalitatieve analyse van deze berichten laat zien dat het woord in deze periode steeds vaker wordt gebruikt om vrouwelijke politici aan te vallen, maar er lijken hier geen concrete gebeurtenissen aan vooraf te gaan. Het is mogelijk dat het hier een effect van de vergrote zichtbaarheid van de term betreft, zoals ook te zien aan het toegenomen gemiddelde op Twitter. Daarnaast nam in de periode de hoeveelheid berichten op Telegram in het algemeen toe (Figuur 2).

Figuur 19. Grafiek van aantal Twitter-berichten waarin het woord 'heks' wordt genoemd tussen 1 januari 2021 en 30 september 2023.

Figuur 20. Grafiek van het aantal Telegram-berichten waarin het woord 'heks' wordt genoemd tussen 1 januari 2021 en 30 september 2023.

Een kwalitatieve lezing van een willekeurig *sample* van de berichten op Twitter en Telegram toont dat het woord 'heks' op verschillende manieren ingezet wordt. Het is niet alleen Kaag die wordt weggezet als heks. Ook andere politici, zoals Femke Halsema en Ursula von der Leyen, worden op deze manier beschreven. We onderscheiden de volgende varianten, met voorbeelden uit de datasets in cursief:

- 1) **'Heks' als scheldwoord.** De term wordt in deze context als een toevoeging bij de naam gebruikt (bv. heks Kaag, heks Gündogan), zonder dat er verder wordt ingegaan op specifieke aspecten van het heksfiguur.

Wie had ook alweer voor deze heks gestemd?

Wat een verschrikkelijke liegende arrogante hautaine heks is die Kaag toch.

Zij maakt Amsterdam helemaal kapot, vieze heks

- 2) **'Heks' als spottende stereotypering.** In deze variant worden aspecten van de heks als sprookjesfiguur gebruikt om de persoon in kwestie te bespotten.

Dat ze die heks in China houden, kunnen ze mooi in hun namaak efteling zetten bij het hans en grietje huis.

Zij maakt zich alles behalve zorgen, de toverspreuk van heks Kaag werkt helaas nog goed bij vele nieuwe Europeanen uit de provincie Nederland.

Wat een heks, ik heb nog een ouderwetse bezem kan ze op wegvliegen.

- 3) **'Heks' als demonisering.** Deze laatste variant is vergelijkbaar met de spottende stereotypering, maar heeft een meer serieuze, dreigende lading. Waar elementen van de heks in de vorige variant grappend of spottend worden gebruikt, worden deze hier letterlijk genomen.

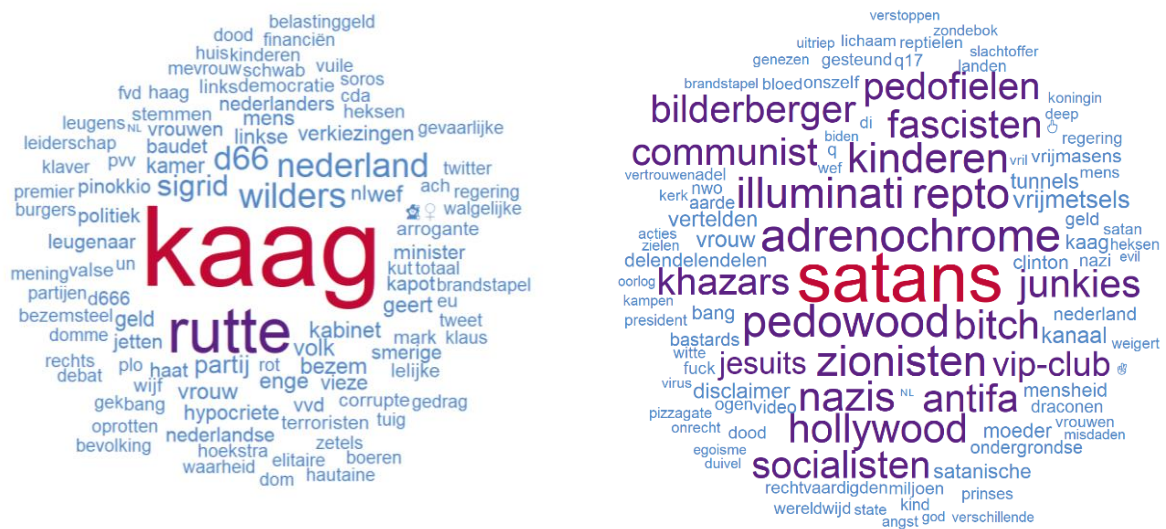
Ze is nu 70+ jaar oud en ziet er veel jonger uit vanwege alle bloedoffers waar ze aan heeft meegewerkt en al het Adrenochrome dat ze van kinderen heeft geconsumeerd, samen met de duistere magische rituelen die ze dagelijks uitvoert.

Heksen zijn niet meer of minder dan vrouwen die aan zwarte magie doen. Geef het beesje maar n naam. Heks. Tovenares. Magiër. Ze hebben altijd bestaan en de dag vandaag schijnt iedereen er mee bezig te houden. Enigste verschil dat wij ze niet meer op de brandstapel gooien. Binnen satanische kringen die er vandaag ten overvloede zijn spelen uiteraard hele kwalijke schadelijke zaken die aandacht verdienen. Maar in alle lagen vd maatschappij heb je ze.

4 tot 6 november....protesteren tegen deze heks.... bij carre 4 tot 6 november ant i duivels protest. De zus van chislaine maxwell maria callas abramovic..een schuilnaam. Moet exposed worden. Zei doet rituelen met satanische geesten...deze vrouw leid mensen naar satan.

De manier waarop 'heks' gebruikt wordt is dus volledig afhankelijk van de context van het bericht. We voeren een co-occurrence-analyse uit om deze context in kaart te brengen. Figuur 21 toont de meest voorkomende woorden in berichten waarin 'heks' wordt genoemd op

respectievelijk Twitter en Telegram, waarbij een duidelijk verschil tussen de platformen zichtbaar wordt. Termen op Twitter zijn voor een groot deel gerelateerd aan de (Nederlandse) politiek (bijv. Kaag, Rutte, partij, democratie, financiën), maar duiden ook op beledigingen (bijv. smerige, lelijke, vieze, enge, walgelijke). De eerste en tweede variant van het woord ‘heks’ die we hierboven constateerden lijken hier dominant te zijn. Kijkend naar de resultaten op Telegram doemt een meer sinister beeld op. Termen als satans, adrenochrome, pedowood, zionisten, Illuminati en Bilderberg verwijzen naar bekende complottheorieën over een ‘kwaadaardige elite’ die uit is op het onderwerpen, tot slaaf maken en/of vermoorden van een deel van de bevolking (AIVD, 2023; NCTV, 2023). Het gebruik van ‘heks’ blijkt in deze context vaker een letterlijke betekenis te hebben – een constatering die wordt bevestigd door een kwalitatieve lezing van de berichten (zie bijvoorbeeld de uitgelichte posts hierboven).

Figuur 21. Meest voorkomende woorden in berichten met het woord ‘heks’ op Twitter (links) en Telegram (rechts). Grootte en kleur van de woorden duidt op hoe vaak een term wordt gebruikt: hoe groter en roder een woord, hoe vaker deze wordt gebruikt.

Het is vooral in deze laatste variant dat ‘heks’ als een aanklacht wordt gebruikt, waar met grote regelmaat een straf aan wordt verbonden:

mensen zoals zij dienen levend verbrand te worden zopals ze doen tegen heksen in d middeleeuwen.

Vroeger gingen zulke vrouwen de brandstapel op, enge heks

Heks kaag moeten ze gewoon op de brandstapel gooien. Vieze terroristen hoer

Die heks zouden ze op de brandstapel moeten verbrandenwalgelijk lelijk wicht

Vermeldingen van de brandstapel voeren terug op de heksenjachten die plaatsvonden tussen 1400 en 1800. Vrouwen werden onder meer beschuldigd van het sluiten van een pact met de duivel, het bedrijven van zwarte magie en het offeren van kinderen. In *Caliban and the Witch*:

the Body and Primitive Accumulation (2004) stelt sociaal wetenschapper Silvia Federici dat de achterliggende redenen voor heksenjachten sterk politiek gedreven waren en vooraf werden gegaan door wijdverspreide propagandacampagnes door middel van pamfletten vol angstaanjagende verhalen over heksen (Federici, 2004: 180-182). Federici ziet de jacht op 'heksen' als manier waarop vrouwen door middel van geweld en angst in een passieve en ondergeschikte rol ten opzichte van de man werden geforceerd. De heksenjachten vonden dan ook plaats in een periode waarin in Europa strenge wetten werden ingevoerd die de autonomie en sociale vrijheid van vrouwen ondermijnden (Federici, 2004: 113-118). Het framen als heks en het demoniseren van vrouwen –vooral van vrouwelijke politici of toonaangevende activisten- is ook op sociale media terug te zien en wordt door onderzoekers omschreven als “online witch hunts” en vrouwenhaat (Siapera, 2019; Eposito, 2022).

Dat Sigrid Kaag meerdere malen door demonstranten met fakkels is opgewacht, bijvoorbeeld bij een bezoek aan het Twentse Diepenheim en bij haar thuis, krijgt door de vele oproepen tot de brandstapel een andere lading. Deze acties en woorden hebben een semantische connotatie die historisch geïnformeerd is, en aanwezig is ook als de gebruiker van de uiting zich hier niet bewust van is.

4.5 Radicalisering: van Twitter naar Telegram

Alle bovenstaande casussen vertonen vergelijkbare patronen: radicale sentimenten die op Twitter sluimeren, zijn op Telegram veel zichtbaarder en explicieter aanwezig. Zijn dit slechts incidenten of kent Telegram daadwerkelijk meer radicale gebruikers? Het doel van deze casus is om op grotere schaal de verschillen tussen deze twee platformen in kaart te brengen. We besteden hierbij ook aandacht aan de manier waarop gebruikers van het mainstream Twitter richting het niche Telegram bewegen, en welke rol politieke partijen hierin spelen. Met radicalisering doelen we op het feit dat extreme uitingen en radicale typeringen van personen en partijen hun ingang in de debatten in en rondom de Tweede Kamer vinden. Radicalisering houdt in dat er een ontwikkeling is: van negatieve, naar dehumaniserende, via demoniserende naar haatzaaiende en zelfs geweldsoproepende uitingen. We zullen dat hieronder met de term ‘escalatieladder’ verder uitwerken.

4.5.1 Onderscheidende woorden

We beginnen met een analyse van de meest onderscheidende woorden (zie kader op pagina 48) om te achterhalen hoe Telegram en Twitter zich inhoudelijk van elkaar onderscheiden. Deze analyse maakt zichtbaar welke woorden kenmerkend zijn voor berichten op het ene platform ten opzichte van het andere. In andere woorden: over welke onderwerpen wordt door Telegram-gebruikers gesproken, die niet of nauwelijks door Twitteraars worden aangehaald, en vice versa?

De wordcloud in Figuur 22 visualiseert de resultaten van deze analyse. Hoe groter een woord, hoe kenmerkender het is voor berichten op het platform. Voor deze analyse zijn enkel Telegram-berichten geanalyseerd die expliciet een Kamerlid noemen, zoals ook het geval is bij de Twitter-berichten. Dit betekent dat het aantal berichten vele malen kleiner is dan de volledige Telegram-dataset (n = 122.580), maar dat we er hierdoor zeker van zijn dat enkel berichten gerelateerd aan de Nederlandse politiek worden meegenomen in de analyse.¹⁴

Er tekenen zich scherpe inhoudelijke verschillen tussen de twee platformen af. Allereerst is opvallend dat neutrale termen die gerelateerd zijn aan de politiek en democratische processen – woorden als partij, stemmen, VVD, kabinet, beleid – kenmerkend blijken te zijn voor Twitter. Dit duidt er indirect op dat deze aspecten van de democratie op Telegram niet of nauwelijks aan bod komen. In plaats daarvan treffen we op dit platform termen aan die verwijzen naar de Amerikaanse politiek, internationale organisaties en bekende samenzweringstheorieën. De patronen die we constateerden in de casussen in hoofdstuk 4.3 en 4.4 – de invloed van Amerikaanse narratieven, de sterke aanwezigheid van complottheorieën – worden hier bevestigd. Deze radicale invloeden steken niet enkel de kop op wanneer we ons richten op controversiële onderwerpen, zoals ‘tribunalen’ of ‘heks’, ze blijken gemeengoed te zijn op Telegram.

¹⁴ Voor een duiding van berichtenaantallen op Telegram, zie pagina 15.

Twitter

Telegram

Figuur 22. Keynessanalyse van Telegram-berichten vergeleken met Twitter-posts. Een hoge keyness betekent dat een woord relatief vaak voorkomt in de ene verzameling teksten ten opzichte van een andere verzameling teksten. Hoe groter een woord, hoe hoger de keyness-score. Voor deze analyse zijn enkel Telegram-berichten meegenomen waarin expliciet een Kamerlid bij naam wordt genoemd ($n = 122.580$).

Methode: keynessanalyse

Een keynessanalyse vergelijkt twee verzamelingen teksten (ook wel corpora genoemd) met elkaar, om zo te achterhalen welke woorden kenmerkend zijn voor een corpus. Dit wordt berekend door middel van relatieve woordfrequenties. Een woord met een hoge keyness komt verhoudingsgewijs vaker voor in het ene corpus dan in het andere (Gabrielatos, 2018). We berekenen keyness met behulp van de chi-kwadraattoets in het R-pakket *quanteda* (Benoit et al., 2018).

4.5.2 Tekstclassificatie: escalatieladder en complottheorieën

Om beter inzicht te krijgen in de inhoudelijke verschillen tussen de berichten op Twitter en Telegram, voerden we een kwalitatieve analyse uit. We namen een willekeurige steekproef van 5.000 berichten per platform en annoteerden deze handmatig op basis van een tweetal classificatieschema's.

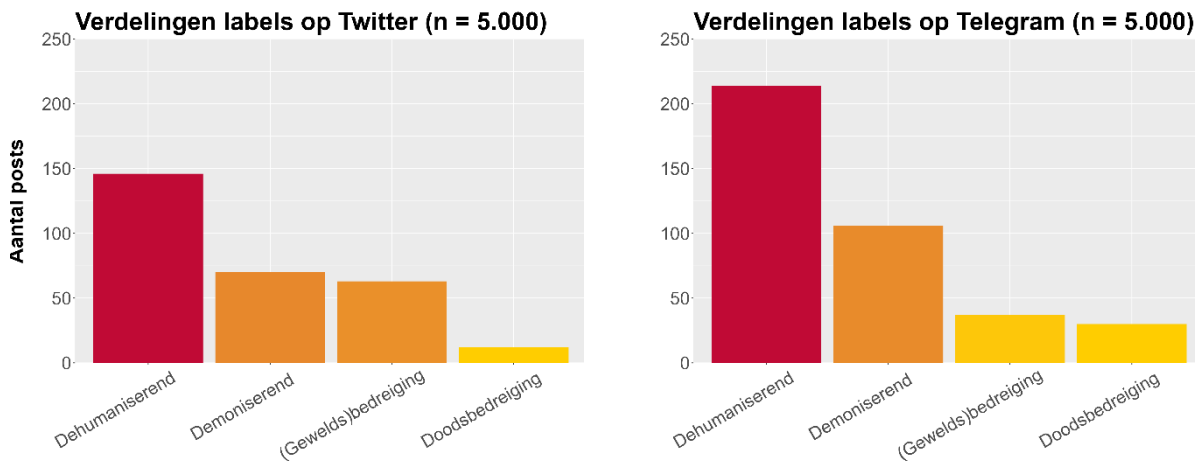
Het eerste classificatieschema is de zogenaamde escalatieladder. Dit schema betreft de mate waarin berichten escalerende uitspraken bevatten, die in treden van oplopende ernst gelabeld worden. We onderscheiden de volgende classificaties, van minst tot meest dreigend:

- 1) **Niets.** Er is geen sprake van dreigend taalgebruik.
- 2) **Dehumaniseren.** Een persoon wordt van hun menselijke waardigheid ontnomen en gereduceerd tot één aspect.
rat, marionet, nazi, hond, kloon, slaaf, schaap
- 3) **Demoniseren.** Vergelijkbaar met dehumaniseren, maar er wordt een urgenter gevaar uitgesproken.
satanist, demoon, heks, duivel
- 4) **Geweldsbedreiging.** Direct of indirect dreigen met geweld richting een persoon of een groep personen.
we komen je pakken, je gaat gestraft worden, ik trap je in elkaar
- 5) **Doodsbedreiging.** Direct of indirect dreigen met de dood richting een persoon of een groep personen.
ophangen die handel, je krijgt de kogel, ik hoop dat iemand je om zeep helpt

Naast de escalatieladder is een tweede classificatieschema gehanteerd voor berichten die een directe verwijzing naar een elitecomplottheorie bevatten. Het gaat hierbij om berichten waarin de boodschapper stelt dat er een *grotere macht* is die wereld beheerst en onder controle heeft. De AIVD ziet dit narratief als de kern van het huidige anti-institutioneel extremisme (AIVD, 2023). Bij het labelen van deze categorie is het noodzakelijk dat het

bericht deze macht expliciet benoemt, en dus niet enkel een naam noemt die gerelateerd is aan bekende complottheorieën (i.e. WEF, Schwab). De berichten konden gelabeld worden met twee labels: 'Elite-complot' of 'Niets'.

Het labelen is uitgevoerd door vier verschillende annotators. Om te bepalen wat de overeenstemming tussen deze verschillende annotators is geweest, is een inner-annotator agreement berekend, waarbij gebruik is gemaakt van de Fleiss' kappa voor meer dan 2 annotators en nominale data, resulterend in $\kappa = 0.718$, duidend op een substantiële overeenkomst tussen annotators (Fleiss, 1971).

Figuur 23. Resultaten van de classificatie van categorieën in de escalatieladder op Twitter (n = 5.000) en Telegram (n = 5.000).

De analyse van de radicale uitingen laat zien dat het overgrote deel van de berichten niet in deze categorieën vallen, en dat veruit de meeste berichten (93%) geen dreigend taalgebruik bevatten. Wat echter opvalt, is dat de verdeling tussen de berichten met extreme opvattingen verschilt tussen de twee onderzochte platformen (Figuur 23). Hierin is te zien dat de hoeveelheid dreigende berichten aanzienlijk hoger ligt op Telegram dan op Twitter, met 276 van 5.000 berichten op Telegram binnen deze categorieën, tegenover 167 berichten op Twitter.

Op Telegram ligt het aantal dehumaniserende en demoniserende berichten stukken hoger dan op Twitter. Opvallender is het feit dat het aantal gewelds- en doodsbedreigingen op het platform nagenoeg gelijk zijn, terwijl doodsbedreigingen op Twitter een zeldzaamheid zijn. Een mogelijke verklaring is moderatie: Twitter wordt zowel handmatig als automatisch gemodereerd, waardoor dreigende content snel van het platform verdwijnt. Op Telegram zijn groepsbeheerders doorgaans zelf verantwoordelijk voor moderatie, waardoor bedreigingen in veel gevallen niet worden aangepakt.

De resultaten van de classificatie van elitecomplottheorieën laat zien dat dit fenomeen zich op beide platformen voordoet, maar dat dit wederom vaker voorkomt op Telegram in vergelijking met Twitter (Figuur 24). In totaal gaat het om 920 berichten met directe verwijzingen naar elitecomplottheorieën, waarvan er 715 afkomstig zijn van Telegram - oftewel meer dan 14% van de geanalyseerde berichten afkomstig van het platform.

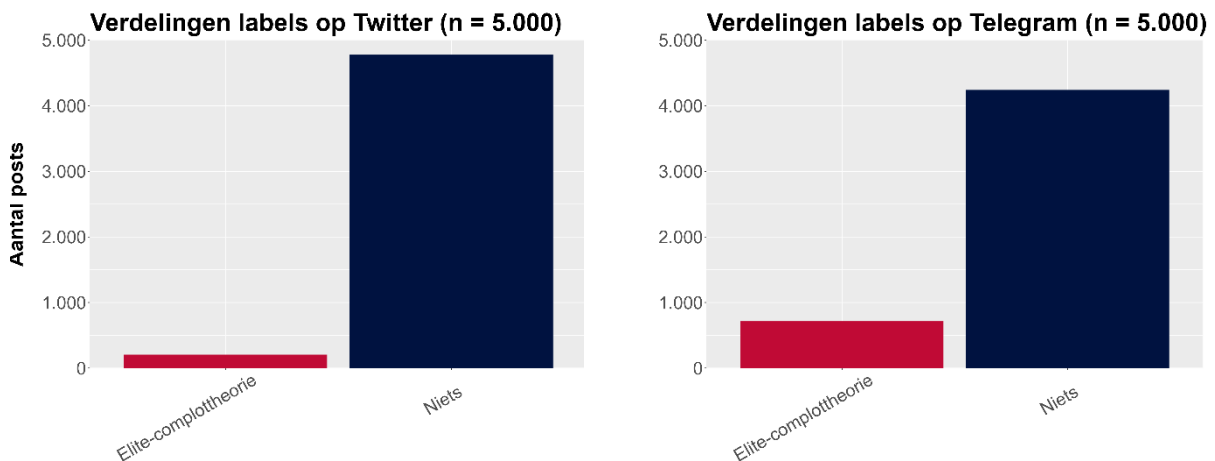
Deze complottheorieën kunnen verschillende vormen aannemen. Enkele veel voorkomende thema's zijn het 'vervangen' van bekende of machtige personen, waarbij deze persoon wordt

verwisseld met een dubbelganger, gecontroleerd door de “hogere macht”, de overname van de wereld door het World Economic Forum, of de Tweede Kamer als een “poppenkast”. Voorbeelden uit de dataset geven inzicht in de manier waarop dergelijke theorieën zich manifesteren:

Onbetrouwbare figuren worden weggewerkt. Dat hebben wij gezien bij Omzicht, bij Wilders, dat is nog een vraagteken en bij Thierry Baudet, die worden bedreigd en geblokt en belachelijk gemaakt. Alleen als er een clevere tussen zit, een koude, Gideon, dan is men voorzichtig. Je ziet in andere landen ook.

Nederlandse premier ontmaskerd voor liegen over het prijzen van Klaus Schwab's grote reset-overnameplan. Kamerlid Gideon van Meijeren ontmaskerde vicepremier Mark Rutte als globalist nadat hij zijn leugens over het niet kennen van Klaus Schwab onder ogen had gezien of zijn Grote Reset-overnameplan voor de toekomst had geprezen.

Rutte doet het op zijn gemakje want die heeft al genoeg credits bij elkaar geslijmd bij de slecht heiligman. Wat een pionnenkast. Het word alleen maar duidelijker. Jullie vallen allemaal door de mand.

Figuur 24. Resultaten van classificatie van elitecomplottheorieën op Twitter (n = 5.000) en Telegram (n = 5.000).

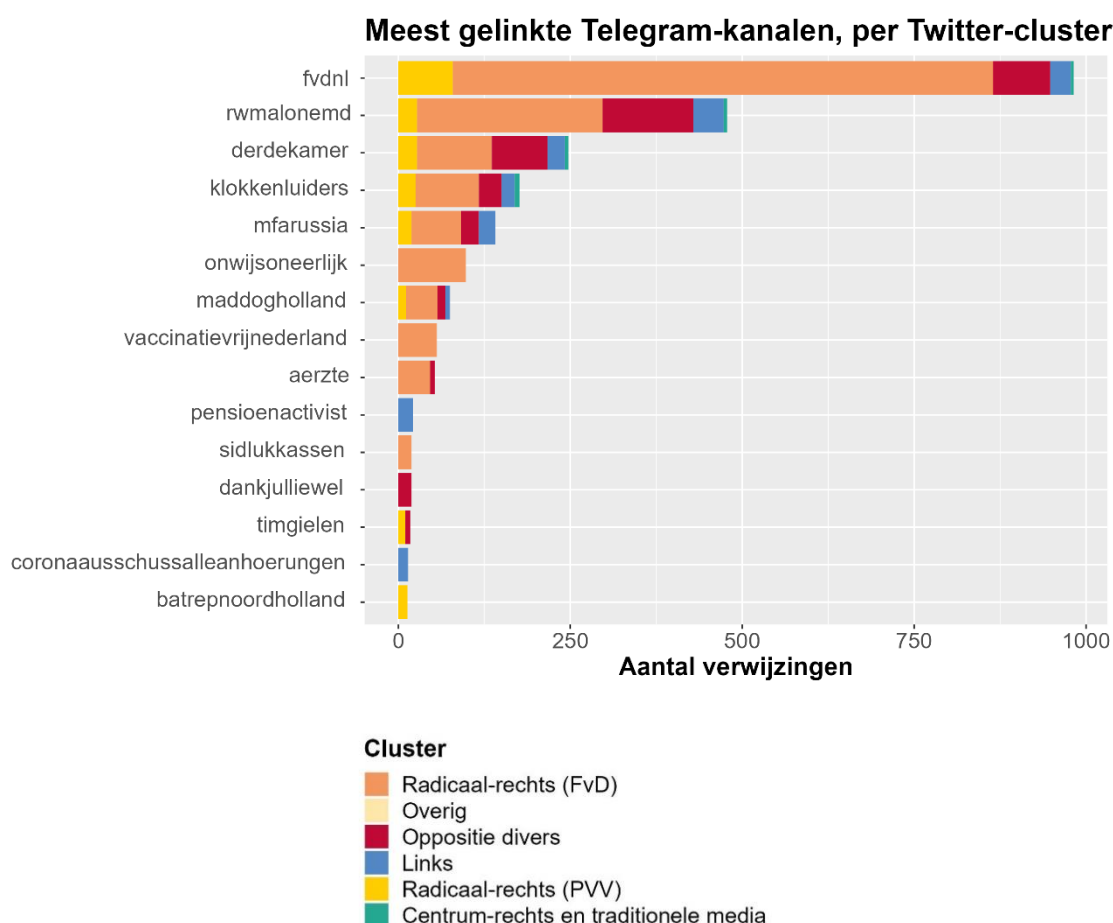
[4.5.3 Van Twitter naar Telegram: gateways](#)

Tot nu toe hebben we Twitter en Telegram als afzonderlijke entiteiten behandeld. Hoe relateren ze zich tot elkaar? Om deze vraag te beantwoorden, brachten we in kaart waar op Twitter verwezen wordt naar Telegram. Het doel van deze analyse is inzicht krijgen hoe gebruikers van het relatief gematigde Twitter op het meer radicale Telegram terecht kunnen komen.

Figuur 25 toont de 15 meest gelinkte publieke Telegram-kanalen op Twitter. Het gaat hier om kanalen waar door Twitter-gebruikers rechtstreeks naar gelinkt wordt. Wanneer deze link gevolgd wordt, komen gebruikers terecht in het Telegram-kanaal. Deze links kunnen dus worden beschouwd als een *gateway* van het ene platform naar het andere. Het beperkte aantal links laat zien dat verwijzingen van Twitter naar Telegram relatief zeldzaam zijn.

Het figuur heeft een lange staart; slechts een handjevol kanalen wordt veel aangehaald, terwijl naar andere kanalen slechts sporadisch wordt verwezen. Het kanaal ‘fvdnl’ – het officiële kanaal van Forum voor Democratie – staat met stip bovenaan de lijst meest gedeelde kanalen met bijna 1.000 verwijzingen. Hierna volgen onder meer de kanalen ‘rwmalonemd’ (een kanaal over Robert W. Malone, een vroege mRNA-onderzoeker die tijdens de coronacrisis onder vuur kwam te liggen wegens het delen van misinformatie), ‘derdekamer’ (een nieuwskanaal dat voornamelijk videofragmenten van rechtse nieuwsmedia en opiniemakers deelt, over zowel over Nederlandse als Amerikaanse politiek), ‘klokkenluiders’ (een kanaal waarin allerhande actualiteiten worden gedeeld aan de hand van videofragmenten en hyperlinks, vaak voorzien van kritisch commentaar), en ‘mfarussia’ (het officiële Telegram-kanaal van het Russische Ministerie voor Buitenlandse Zaken).

Figuur 25 toont tevens uit welke Twitter-clusters de links naar deze kanalen afkomstig zijn. Gebruikers in het cluster ‘Radicaal-rechts (FvD)’ blijken veruit de meeste links naar het platform te delen. Dit is niet geheel verrassend, gezien het feit dat Forum voor Democratie de enige partij is dat een officieel Telegram-kanaal beheert. Op het cluster ‘Oppositie divers’ na zijn verwijzingen vanuit de rest van het Twitter-netwerk zeldzaam.

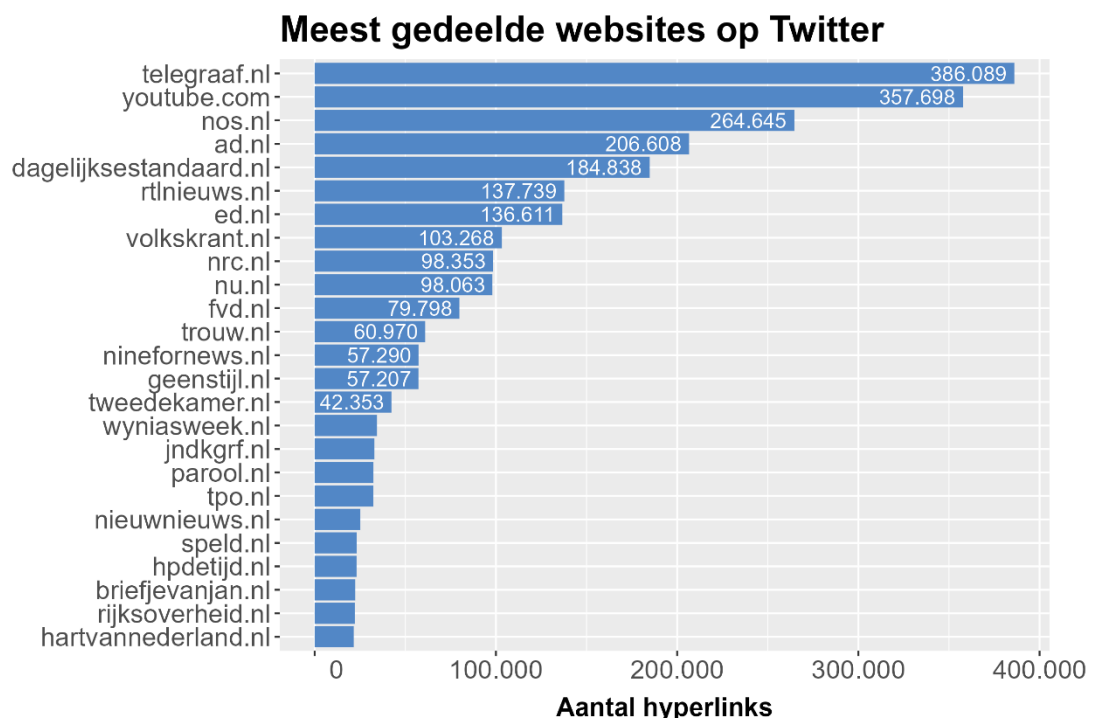
Figuur 25. Meest gelinkte Telegram-kanalen op Twitter. De kleuren in de balken duiden op de Twitter-clusters waar de verwijzingen uit afkomstig zijn.

Zoals links van Twitter naar Telegram als een *gateway* naar een ander deel van het internet kunnen worden beschouwd, zo is dat ook het geval voor externe hyperlinks. We analyseren daarom de meest gedeelde hyperlinks op ieder platform, om zo een indruk te krijgen van de bredere informatiesferen waar de gebruikers zich in begeven (Figuur 26 en Figuur 27).

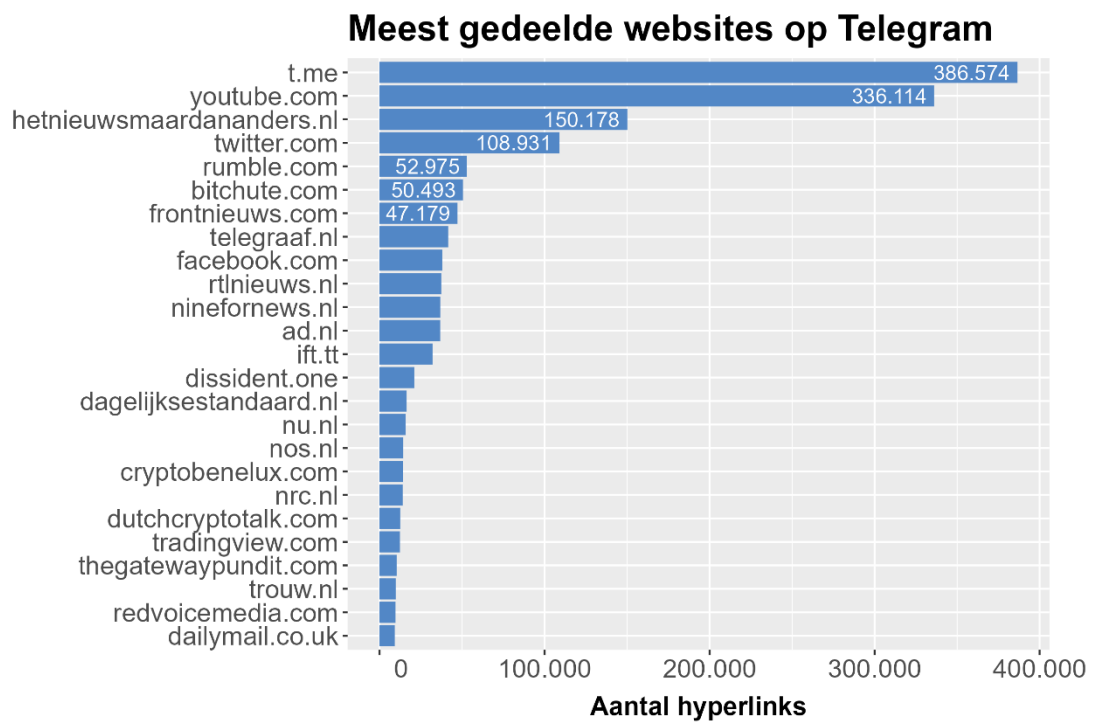
Opvallend is allereerst dat de hoeveelheid hyperlinks op beide platformen nagenoeg gelijk is, ondanks het feit dat het aantal berichten op Telegram minder dan een derde van Twitter is. Gebruikers delen op Telegram dus verhoudingsgewijs veel meer hyperlinks. , op Twitter bevat 35% van de berichten een hyperlink. Hierbij moet worden opgemerkt dat de hyperlink *t.me* – een verwijzing naar een ander Telegram-kanaal of -bericht – het vaakst voorkomt. Omdat deze ‘interne’ verwijzingen echter leiden naar groepen die tot dat punt niet toegankelijk of bekend waren voor de gebruiker, zijn deze links ook te beschouwen als *gateways*.

Wanneer we de rest van de links op de twee platformen vergelijken, blijken deze sterk van elkaar te verschillen. Waar op Twitter voornamelijk links naar traditionele media (*nos.nl*, *ad.nl*, *rtlnieuws.nl* etc.) domineren, voeren op Telegram alternatieve media, blogs en radicaal-rechtse (Amerikaanse) videosites zoals Rumble en Bitchute de boventoon. Hoewel ook op Telegram traditionele nieuwsmedia worden genoemd, zijn deze verwijzingen relatief zeldzaam.

Niet alleen inhoudelijk verschilt Telegram dus van Twitter, ook de bredere informatiesfeer waarin gebruikers op het platform zich begeven verschilt sterk. Deze alternatieve media werken bevestigend voor de narratieven die op Telegram worden gepropageerd.

Figuur 26. Meest gedeelde websites op Twitter.

Figuur 27. Meest gedeelde websites op Telegram.

5. Discussie en conclusie

5.1 Plaatsing in actualiteit

Ons onderzoek geeft inzicht in de dynamiek tussen het discours in het parlement en op sociale media. We constateren dat sociale media een ‘comment section’ vormen voor het politieke debat in de Kamer, maar ook dat de Kamer soms dient als bühne voor de communicatie met de politieke achterban op sociale media. Hierin zien wij een verharding van de algehele toon, en invloeden die zowel van de Tweede Kamer naar sociale media lopen, als andersom. Deze constatering hebben wij gedaan op basis van verschillende casussen, die verschillende aspecten van deze verandering in discours aantoonbaar maken.

Het politieke landschap verandert echter snel, en een groot deel van de hoofdrolspelers in dit onderzoek (o.a. Mark Rutte, Sigrid Kaag) stappen na de komende verkiezingen in november 2023 uit de politiek. Aan de andere kant spelen opkomende politici zoals Caroline van der Plas nog nauwelijks een rol in voorliggend onderzoek, ondanks de grote rol die zij momenteel vervullen in de Nederlandse politiek.

Ondanks deze veranderingen is dit onderzoek niet minder relevant geworden, gezien onze bevindingen blijken te geven van een langer lopende trend. De verharding van het debat, zowel in de Tweede Kamer als op sociale media, is niet direct te koppelen aan individuen, maar is grotere maatschappelijke ontwikkeling. Deze ontwikkeling is niet beperkt tot de Tweede Kamer maar raakt ook volksvertegenwoordigers en ambtenaren in het lokale bestuur (Kranenburg et al., 2022). Onderzoek in het buitenland, bv. Duitsland bevestigt dat deze ontwikkeling ook daar te constateren is (Blätte, Dinnebier, Schmitz-Vardar, 2022). Intimiderend taalgebruik jegens politici wordt in snel tempo genormaliseerd. Onze data tonen aan dat na een eerste schok (zichtbaar in de eerste reacties in de casussen over tribunaal en heks) de demoniserende of bedreigende termen een vast onderdeel van het taalgebruik richting politici worden. Dit heeft blijkbaar een direct effect op de bereidheid om als volksvertegenwoordiger te werken. Volgens mediaberichten verlaat een aantal politici de politiek vanwege het agressieve klimaat.

5.2 Twitter en Telegram als politieke arena

Sociale media stellen politici in staat om zonder tussenkomst van traditionele media hun achterban te kunnen bereiken. Dat is in eerste instantie positief omdat gemarginaliseerde thema's en politici met minder goed ontwikkelde toegang naar de media delen van het electoraat kunnen bereiken. Maar Twitter vormt geen verlengstuk van de deliberatie in de Tweede Kamer. Er is duidelijk iets anders aan de hand, blijkt uit onze bevindingen. Politici zetten Twitter namelijk niet in de eerste plaats in om serieus en inhoudelijk met de opponent in debat te gaan, maar dikwijls ook om zichzelf en partijgenoten te profileren en zich af te zetten tegen politieke tegenstanders. Er is namelijk geen sprake van debat op dit platform; politici van verschillende partijen gaan zelden tot nooit met elkaar in gesprek op het platform, buiten eenzijdige aanvallen om. Het is dus een platform waar puur richting de eigen achterban wordt gecommuniceerd. Hier valt ook op dat regelmatig de Tweede Kamer slechts als bühne wordt gebruikt. Fragmenten van Kamerdebatten of screenshots van moties dienen minder het politieke debat dan het benadrukken van de eigen standpunten en het ongelijk van de politieke tegenstander jegens de eigen achterban. Het is niet om de achterban

te informeren, maar meer om de identiteit van de achterban te vormen door een eenzijdig, zeer partijdig beeld te geven van de prestaties van de eigen partij. Tegenspraak is niet aan de orde, omdat Kamerleden nooit op elkaar reageren. Het gebruik van Twitter door politici is haast te beschouwen als een verlenging van de spreektijd, zonder dat de ander zich kan verdedigen.

Ophef blijkt het goed te doen op sociale media, heeft onderzoek aangetoond. Hoe sensationeler, emotioneler en feller berichten zijn, hoe meer bereik en aandacht deze berichten krijgen. Zeker op Twitter, waar gebruikers slechts 280 tekens hebben om hun boodschap te delen, kan nuance verloren gaan (Jaidka, Zhou & Lelkes, 2018). Soms wordt dit ook in Kamerdebatten opgepakt als Kamerleden elkaar aanspreken op onacceptabel gedrag op sociale media of uitingen die als democratie-ondermijnd worden ervaren. Dit geeft dan extra aandacht aan de berichten en leidt ook weer tot reacties en soms ook ophef op de sociale media. Rationaliteit, goed onderbouwde argumentatie en wederzijds respect, die door Habermas als typerend voor de “bürgerliche Öffentlichkeit” werd beschreven, blijken op Twitter te vervagen. Dit is vooral te zien bij commentaren op “woede-thema’s”. Evident verkeerde informatie, irrationele argumentatie en beledigende uitspraken worden hier ook door menig politicus geuit, of ze geven door dergelijke uitspraken te retweeten meer bereik en legitimering aan deze boodschappen. Een bindende etiquette of normen voor de manier van hoe elkaar wordt bejegend in het publieke debat is er niet. Dit probleem is niet beperkt tot politici, maar wordt ook gedragen door gebruikers van sociale media die deze toon aanvaarden en accepteren.

5.3 Volatiliteit van sociale media

Sociale media zijn belangrijke platformen voor de disseminatie van berichten en de interactie van verschillende publieken. Maar deze platformen zijn niet stabiel, ze zijn afhankelijk van een reeks factoren zoals de positie van de platformaanbieder in de markt, het aantal gebruikers en de populariteit en gebruiksvriendelijkheid van het platform, etc. Voor ons onderzoek waren Telegram en Twitter een logische keuze omdat deze platformen centraal zijn voor conversaties omtrent de Nederlandse politiek. Maar ook dit kan veranderen. Het is niet duidelijk welke rol het voormalige Twitter, nu X, in toekomst zal innemen in het publiek debat. Onderzoek op de door ons uitgevoerde manier zal in toekomst moeilijk zijn omdat Elon Musk de toegang naar data voor wetenschappers beperkt heeft. Ook zijn de genoemde platformen onderdeel van een groter ecosysteem van verschillende sociale media. Ons onderzoek hield hier rekening mee door de uitgaande links van Twitter en Telegram naar andere platformen te inventariseren voor dit onderzoek. YouTube blijkt daar een belangrijk platform om vanuit Twitter en vooral vanuit Telegram te refereren aan video’s. Maar ook deze content is niet stabiel; veel video’s worden verwijderd omdat ze niet voldoen aan de regels die van YouTube, omdat de originele uploader deze verwijderd, of een heel YouTube-kanaal verdwijnt. Het door ons bestudeerde ecosysteem bestaande uit Twitter, Telegram, YouTube, weblogs, en verschillende content zoals tekst, video en podcasts is dynamisch en kan snel veranderen. Video’s die op die ene platform zijn verwijderd worden op een ander platform weer gedeeld. Naast de populaire socialemediaplatformen zijn er natuurlijk ook nog alternatieven zoals Mastodon dat na de overname van Twitter door Musk een flinke toename aan gebruikers meemaakte. Ook nieuwe platformen ontstaan er zoals dat door Meta gelanceerde Threads. Het is nog onduidelijk of deze platformen in het Nederlandse politieke debat de rol zullen innemen die Twitter en Telegram nu hebben.

Wat we wel kunnen constateren, is dat de Tweede Kamer een toneel is geworden van confrontaties en zelf-ensceneringen die vooral bedoeld zijn voor de achterban, en voor de bühne van de sociale media. Uitingen die in de Kamer worden gedaan, worden op de sociale media verder verspreid, en keren ook weer terug in het discours van de politici. Daarbij is sprake van een escalatieladder, die we kennen uit de radicaliseringsliteratuur. Door de omvang van het berichtenverkeer, de intensiviteit van de berichtenstroom, en de radicalisering van de berichten zelf – soms ook in de richting van haatzaaiende berichten en oproepen tot geweld en bedreiging richting groepen of personen – is de Tweede Kamer niet alleen een toneel van verhit discours, maar ook een plaats waar de veenbrand van de sociale media soms letterlijk uitslaat en zichtbaar wordt. Daarmee is de Kamer voor een deel zelf onderdeel van de verharding en radicalisering in de publieke sfeer geworden.

6. Bibliografie

- AIVD. (2023). *Anti-institutioneel extremisme in Nederland: een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde?*. AIVD.
<https://www.aivd.nl/documenten/publicaties/2023/05/25/anti-institutioneel-extremisme-in-nederland-een-ernstige-dreiging-voor-de-democratische-rechtsorde>
- AoIR. (2019). *Internet Research Ethics 3.0. Association of Internet Researchers*. Association of Internet Researchers. <https://aoir.org/ire30/>
- Bakker, J., Cornelisse, D., Mohamed, S., Schäfer, M.T., & Veerbeek, J. (2021). *Van scherm naar straat. Hoe sociale media-conversaties protest op straat mobiliseren*. Utrecht Data School. https://dataschool.nl/wp-content/uploads/sites/425/2021/03/20210318_Van-scherm-naar-straat.pdf
- Bastian, M., Heymann, S., & Jacomy, M. (2009). Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 3(1), 361–362. <https://doi.org/10.1609/icwsm.v3i1.13937>
- Benoit, K., Watanabe, K., Wang, H., Nulty, P., Obeng, A., Müller, S., & Matsuo, A. (2018). QUANTEDA: an R package for the quantitative analysis of textual data. *Journal of open source software*, 3(30), 774. <https://doi.org/10.21105/joss.00774>
- Blätte, A.; Dinnebier, L.; Schmitz-Vardar, M. 2022. Vielfältige Repräsentation unter Druck Anfeindungen und Aggressionen in der Kommunalpolitik. Heinrich Böll Stiftung. Online: https://www.boell.de/sites/default/files/2022-12/studie_vielfaeltige-repraesentation-unter-druck_anfeindungen-und-aggressionen-in-der-kommunalpolitik-.pdf
- Boiten, M., Hopstake, M., Krijgsman, M., Muis, R., Mullaart, P., Prins, S., Schäfer, M.T., & Veerbeek, J. (2020). Online bedreigingen in het lokaal bestuur. In: Beerthuizen, M.G.C.J., T. Sipma, A.M. van der Laan (Eds.). *Aard en omvang van dader- en slachtofferschap van cyber- en gedigitaliseerde criminaliteit in Nederland*. Cahier 2020-15 (pp. 46–58).
- Van den Bos, K. (2021). Radicalisering naar gewelddadig extremisme: Het belang van de democratische rechtsstaat. *Ars Aequi 70*: 1062-1064.
- Bundesamt für Verfassungsschutz. (2022). Verfassungsschutzbericht 2022. *Bundesministerium des Innern und für Heimat*.
https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/themen/sicherheit/vs_b2022-BMI23007.html
- Dekker, P. (2022). *Politieke polarisatie in Nederland*. Het Wereldvenster.
- Della Porta, D. (1995). *Social movements and the state: Thoughts on the policing of protest*. European University Institute, EUI working paper RSC No 95/13.
- Van Dijck, J., De Winkel T., & Schäfer, M.T. (2021). Deplatformization and the governance of the platform ecosystem. *New Media & Society*. <https://doi.org/10.1177/146144482110456>
- De Dijn, A. (2022). Radicaal-rechts: niet anti-elitair, wel xenofob. *SamPol*.
<https://www.sampol.be/2022/04/radicaal-rechts-niet-anti-elitair-wel-xenofob>
- Doosje, B., Moghaddam, F. M., Kruglanski, A. W., De Wolf, A., Mann, L., & Feddes, A. R. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current opinion in psychology*, 11, 79–84. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.06.008>

- Esposito, E. (2022). The Visual Semiotics of Digital Misogyny: Female leaders in the Viewfinder. *Feminist Media Studies*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/14680777.2022.2139279>
- Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch*. Autonomedia.
- Fleiss, J. L. (1971). Measuring nominal scale agreement among many raters. *Psychological Bulletin*, 76(5), 378–382. <https://doi.org/10.1037/h0031619>
- Gabrielatos, C. (2018). Keyness analysis: nature, metrics and techniques. In Taylor, C., & Marchi, A. (Eds.), *Corpus Approaches to Discourse: A Critical review* (pp. 225–258). Routledge. <https://dx.doi.org/10.4324/9781315179346>
- Gerritsen, J. (2021). Tactvol contactloos onderzoek. Handleiding voor onderzoekers. *Universiteit Utrecht*. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/406645>
- Goedhart, C. (2021). *Tracing the re-use of snippets of recorded political debates on Twitter* [Unpublished master's thesis]. Utrecht University.
- Goldenberg, O., Hofman, E. & Veerbeek, J. (2022). *Klokkenluiders en korte vleeskeuring*. De Groene Amsterdammer. <https://www.groene.nl/artikel/klokkenluiders-en-korte-vleeskeuring>
- De Graaf, B. (2021). *Radicale Verlossing*. Prometheus.
- Graeber, D. (2013). *The Democracy Project: A history, a crisis, a movement*. <https://ci.nii.ac.jp/ncid/BB12644613>
- Habermas, J. (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*.
- Habermas, J. (2020). Moralischer Universalismus in Zeiten politischer Regression. Jürgen Habermas im Gespräch über die Gegenwart und sein Lebenswerk. *Leviathan*, 48(1), 7–28. <https://doi.org/10.5771/0340-0425-2020-1-7>
- Holnburger, J. (2023). Chronologie einer Radikalisierung. Wie Telegram zur wichtigsten Plattform für Verschwörungsideologien und Rechtsextremismus wurde. *CeMAS*. <https://cemas.io/en/publications/chronology-of-a-radicalization/>
- Howard, P. N., Duffy, A., Freelon, D., Hussain, M., Mari, W., & Maziad, M. (2011). Opening closed regimes: What was the role of social media during the Arab Spring? *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2595096>
- Iandoli, L., Primario, S., & Zollo, G. (2021). The impact of group polarization on the quality of online debate in social media: a systematic literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 170, 120924. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120924>
- Jacomy, M., Venturini, T., Heymann, S., & Bastian, M. (2014). ForceAtlas2, a Continuous Graph Layout Algorithm for Handy Network Visualization Designed for the Gephi Software. *PLOS ONE*, 9(6), e98679. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0098679>
- Jaidka, K., Zhou, A., & Lelkes, Y. (2019). Brevity is the soul of Twitter: The constraint affordance and political discussion. *Journal of Communication*, 69(4), 345–372.
- De Jonge, L., & Gaufman, E. (2022). The normalisation of the far right in the Dutch media in the run-up to the 2021 general elections. *Discourse & Society*, 33(6), 773–787. <https://doi.org/10.1177/09579265221095418>

- Kranenburg et al. 2022. Monitor Integriteit & Veiligheid. I&O Research 2022/118. Online: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-90215dba1d2cbd7fac64bdd0bccd712ffea9e520/pdf>
- De Lange, S. (2018). Over extreem-rechts, radicaal-rechts en echte Neonazi's. *StukRoodVlees*. <https://stukroodvlees.nl/over-extreem-rechts-radicaal-rechts-en-echte-neonazis/>
- Lynch, M., Freelon, D., & Aday, S. (2016). How social media undermines transitions to democracy. *Blogs and Bullets IV: Peace Tech Lab*.
- Marwick, A.E., & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. *Data & Society Research Institute*. <https://www.posiel.com/wp-content/uploads/2016/08/Media-Manipulation-and-Disinformation-Online-1.pdf>
- Marwick, A.E., & Miller, R. (2014). Online harassment, defamation, and hateful speech: A primer of the legal landscape. *Fordham Center on Law and Information Policy Report 2*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2447904
- Metaxas, P. T., Mustafaraj, E., Wong, K., Zeng, L., O'Keefe, M., & Finn, S. (2021). What do retweets indicate? Results from user survey and Meta-Review of research. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 9(1), 658–661. <https://doi.org/10.1609/icwsm.v9i1.14661>
- Moghaddam, F. M. (2005). The Staircase to Terrorism: a psychological exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.60.2.161>
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511492037>
- NCTV. (2023). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 58*. Publicatie | Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. <https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2023/05/30/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-58>
- Newcom. (2023). *Nationale Social Media Onderzoek 2023*. Newcom. <https://www.newcom.nl/social-media-onderzoek-2023/>
- Paßmann, J. (2018). *Die soziale Logik des Likes: Eine Twitter-Ethnografie*. Campus Verlag.
- Peeters, S., & Hagen, S. (2022). The 4CAT Capture and Analysis Toolkit: A Modular Tool for Transparent and Traceable Social Media Research. *Computational Communication Research*, 4(2), 571–589. <https://doi.org/10.5117/ccr2022.2.007.hage>
- Peeters, S., & Willaert, T. (2022). Telegram and Digital Methods: Mapping Networked Conspiracy Theories through Platform Affordances. *M/C Journal*, 25(1). <https://doi.org/10.5204/mcj.2878>
- Poell, T., & van Dijck, J. (2018). Social media and new protest movements. In J. Burgess, A. Marwick, & T. Poell (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Media* (pp. 546–561). <https://doi.org/10.4135/9781473984066.n31>
- Politie. (30 september 2022). *Steeds meer meldingen van bedreiging politici*. Politie.nl. <https://www.politie.nl/nieuws/2022/september/30/00-steeds-meer-meldingen-van-bedreiging-politici.html>

- Popper, K. R. (2011). *The Open Society and Its Enemies*. Routledge. (Oorspronkelijk gepubliceerd 1945)
- PRRI. (2022). *The Persistence of QAnon in the Post-Trump Era: An Analysis of Who Believes the Conspiracies*. PRRI. <https://www.prri.org/research/the-persistence-of-qanon-in-the-post-trump-era-an-analysis-of-who-believes-the-conspiracies/>
- Ravndal, J.A., Lygren, S., Jupskås, A.R. & Bjørge, T. (2020). RTV Trend Report 2020. Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2019. *C-REX – Center for Research on Extremism*. <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-reports/2020/rtv-trend-report/c-rex-rtv-trend-report-2020.pdf>
- Rayson, P., & Garside, R. (2000). Comparing corpora using frequency profiling. *WCC '00: Proceedings of the workshop on Comparing corpora*, 9. <https://doi.org/10.3115/1117729.1117730>
- Rheingold, H. (2007). *Smart mobs: The Next Social Revolution*. Hachette UK.
- Richardson, L. (2006). *What terrorists want: Understanding the enemy, containing the threat*. Random House.
- Rogers, R. (2013). *Digital methods*. MIT Press.
- O'Rourke, C. (2021). No, dozens of military tribunals aren't underway. *Politifact*. <https://www.politifact.com/factchecks/2021/jul/30/facebook-posts/no-dozens-military-tribunals-arent-underway/>
- Schäfer, M. T., & Van Es, K. (2017). *The Datafied Society: Studying Culture through Data*. Amsterdam University Press.
- Schäfer, M., Overheul, N. & Boeschoten, T. (2012). Politiek in 140 tekens. Een analyse van twitterende Nederlandse politici. In Van 't Hof, C., Timmer, J. & Van Est, R. (Eds.), *Voorgeprogrammeerd. Hoe Internet ons leven leidt*.
- Schäfer, M.T. (2019). Een versplinterd publiek domein : Hoe sociale media het politieke debat transformeren. In Claessen, R. & Van Erp, J. (Eds.), *Ondernemen in de open samenleving* (pp. 83–96). Boom. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/389216>
- Schulze, H., Hohner, J., Greipl, S., Girgnhuber, M., Desta, I., & Rieger, D. (2022). Far-right conspiracy groups on fringe platforms: A longitudinal analysis of radicalization dynamics on Telegram. *Convergence*, 28(4), 1103–1126. <https://doi.org/10.1177/13548565221104977>
- Siapera, E. (2019). Online Misogyny as Witch Hunt: Primitive Accumulation in the age of Techno-capitalism. In Ging, D. & Siapera, E. (Eds.), *Gender hate online: Understanding the new anti-feminism* (pp. 21–43). https://doi.org/10.1007/978-3-319-96226-9_2
- Skytte, R. (2022). Degrees of Disrespect: How Only Extreme and Rare Incivility Alienates the Base. *The Journal of Politics*, 84(3), 1746–1759. <https://doi.org/10.1086/717852>
- Sloterdijk, P. (2006). *Zorn und Zeit: Politisch-psychologischer Versuch*. Suhrkamp Verlag.
- Smeele, T., & Westerhof, L. (2018). Using iRODS to manage, share and publish research data: Yoda. *iRODS UGM 2018*. <https://irods.org/uploads/2018/Smeele-UtrechtUni-Yoda-paper.pdf>

- Telegram. (2022). *700 miljoen gebruikers en Telegram Premium*. Telegram. <https://telegram.org/blog/700-million-and-premium/nl?ln=a>
- Tirado-García, A. (2023). The Negative Campaign on Telegram: The Political Use of Criticism during the 2021 Community of Madrid Elections. *Social sciences*, 12(2), 93. <https://doi.org/10.3390/socsci12020093>
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press.
- Twitter Developer Platform. (z.d.) *How to apply for Academic research access*. Twitter. <https://web.archive.org/web/20230520035516/https://developer.twitter.com/en/products/twitter-api/academic-research/application-info>
- Universiteiten van Nederland. (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. <https://www.universiteitenvannederland.nl/files/documenten/Nederlandse%20gedragscode%20wetenschappelijke%20integriteit%202018.pdf>
- Vaidhyanathan, S. (2018). *Antisocial media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*. Oxford University Press.
- Valk, F., de Jonge, L., & Nanninga, P. (2023). The Regional Face of Extremism: A Case Study of the Northern Netherlands. *Journal for Deradicalization*, 35(Summer), 76-106. <https://research.rug.nl/en/publications/the-regional-face-of-extremism-a-case-study-of-the-northern-nethe>
- Veerbeek, J. (2022). *Verantwoording bij het onderzoek naar het Nederlandstalige Telegramlandschap*. De Groene Amsterdammer. <https://www.groene.nl/artikel/verantwoording-bij-het-onderzoek-naar-het-nederlandstalige-telegramlandschap>
- Veerbeek, J., Bakker, J., Mohamed, S., Reksoprodjo, M., Stienen, T. & Schäfer, M.T. (2022). Online antisemitisme in 2020. Onderzoeksverslag, *Utrecht University*. <https://www.cidi.nl/wp-content/uploads/2022/05/Utrecht-Data-School-Online-antisemitisme-in-2020.pdf>
- Walter, A. S. (2021). *Political incivility in the parliamentary, electoral and media arena: Crossing Boundaries*. Routledge.
- Walter, L., & Kutlaca, M. (2023). Tolerance of political intolerance: The impact of context and partisanship on public approval of politicians' uncivil behavior. *Group Processes & Intergroup Relations*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/13684302231156719>
- Wieringa, M., Van Geenen, D., Schäfer, M. T., & Gorzeman, L. (2018). Political topic-communities and their framing practices in the Dutch Twittersphere. *Internet policy review*, 7(2). <https://doi.org/10.14763/2018.2.793>
- Willaert, T., Peeters, S., Seijbel, J. & Van Raemdonck, N. (2022). Disinformation networks: A quali-quantitative investigation of antagonistic Dutch-speaking Telegram channels. *First Monday*. <https://doi.org/10.5210/fm.v27i5.12533>
- De Winkel, T. (2023). *Fringe Platforms. An Analysis of Contesting Alternatives to the Mainstream Social Media Platforms in a Platformized Public Sphere*. Utrecht University.

7. Appendix

7.1 Toelichting dataverzameling Twitter

Voor het opvragen van de Twitter-data werd een aantal *queries* opgesteld. De doelstelling van deze queries is om uitsluitend berichten te verzamelen die direct Kamerleden of landelijke politieke partijen noemen, om zo de hoeveelheid ongerelateerde berichten in de data tot een minimum te beperken. Deze zoekopdrachten geven daarom enkel berichten terug die:

- a) in het Nederlands zijn geschreven, én...
- b) de volledige naam van het Kamerlid bevatten, of...
- c) het Twitter-account van de politicus noemen (bv. @WybrenvanHaga), of...
- d) de achternaam van de politicus bevatten (enkel in het geval van een fractievoorzitter), of...
- e) de naam van een politieke partij noemen, of...
- f) het Twitter-account van een politieke partij noemen (bv. @SPnl).

Onderstaande is een voorbeeld van een dergelijke query.

(van Haga OR Wybren van Haga OR @WybrenvanHaga OR Hans Smolders OR @hanssmolders01 OR Kauthar Bouchallikht OR @Kauthar_ OR Laura Bromet OR @LauraBromet OR Corinne Ellemeet OR @CorinneEllemeet) lang:NL

Het is onvermijdelijk dat middels deze methode berichten gemist worden. Een bericht dat bijvoorbeeld enkel ‘Smolders’ noemt, in plaats van ‘Hans Smolders’, zal door deze zoekopdracht niet worden opgehaald. Ook berichten die indirect aan de Tweede Kamer zijn gerelateerd, maar geen personen of partijen noemen, zullen niet worden herkend. De voordelen van deze methode wegen echter op tegen de beperkingen. De dataset bevat enkel berichten die direct betrekking hebben op de Tweede Kamer(leden) en vereist hierdoor weinig opschoning achteraf.

7.2 Toelichting dataverzameling Telegram

In tegenstelling tot Twitter heeft Telegram geen centraal ingebouwde zoekmachine waarmee alle berichten doorzocht kunnen worden. Eerdere onderzoeken verzamelden Telegram-data daarom met behulp van een zogeheten ‘sneeuwbalmethode’ (Veerbeek, 2022; Peeters & Willaert, 2022). Met deze methode wordt een inventarisatie gemaakt van de openbare Telegram-kanalen door links te volgen binnen een *seedlijst* aan Telegram-kanalen. De *seedlijst* bestaat uit een aantal bekende openbare Telegramkanalen. Die kanalen bevatten op hun beurt berichten uit en verwijzingen naar andere Telegram-kanalen die elk weer links bevatten naar andere kanalen. Op die wijze kan een deel van het Telegram-landschap in kaart worden gebracht. Binnen dit onderzoek is de seedlijst van Telegram-kanalen gebruikt uit Veerbeek (2022), bestaande uit 1.443 kanalen.

Van centrale moderatie is op Telegram nauwelijks sprake: groepen worden op het platform beheerd door groepseigenaars. Het is dan ook makkelijk om op Telegram strafbare content te vinden, zoals groepen waarin wordt gehandeld in drugs, illegale pornografie en vervalste identiteitspapieren. Kanalen die door eerder onderzoek van Veerbeek (2022) onder de

categorie illegale handelsgroepen worden geschaard, zijn uit veiligheidsoverwegingen uitgesloten in dit onderzoek.

7.3 Toelichting dataverzameling OData

De notulen van de plenaire debatten zijn publiekelijk beschikbaar via het [Open Data Portaal](#) van de Tweede Kamer. Dit portaal kan gebruikt worden om diverse gegevens over de Tweede Kamer op te halen, waaronder ingediende moties, samenstellingen van commissies en notulen van vergaderingen. Door middel van een query is er via de [OData API](#) een JSON-bestand opgehaald, met daarin een overzicht van de verslagen van de plenaire debatten, met enkele bijgevoegde informatie over de vergadering zelf. De query is opgebouwd uit verschillende onderdelen, zoals hier te zien is:

[https://gegevensmagazijn.tweedekamer.nl/OData/v4/2.0/Verslag?\\$filter=year\(Vergadering/Datum\) ge 2021 and Soort eq 'Eindpublicatie' and not Verwijderd and Vergadering/Kamer eq 'Tweede Kamer'&\\$expand=Vergadering&\\$orderby=Vergadering/Datum](https://gegevensmagazijn.tweedekamer.nl/OData/v4/2.0/Verslag?$filter=year(Vergadering/Datum) ge 2021 and Soort eq 'Eindpublicatie' and not Verwijderd and Vergadering/Kamer eq 'Tweede Kamer'&$expand=Vergadering&$orderby=Vergadering/Datum)

De query vertelt het gegevensmagazijn van de Tweede Kamer dat het op zoek is naar verslagen, met daarop toegepast een filter die aangeeft dat het gaat om verslagen gedateerd in 2021 of later¹⁵, die van het soort *Eindpublicatie* zijn – wat geldt voor de plenaire debatten – die niet verwijderd zijn en gehouden zijn in de Tweede Kamer. Deze verslagen zijn uitgebreid met een algemene informatie over de vergadering zelf, waar informatie zoals het vergader-ID, de datum en de titel van de vergadering opgeslagen zijn. Het laatste deel van de query zorgt ervoor dat de verslagen in het JSON-bestand gerangschikt zijn op de vergaderdatum.

Met het resulterende JSON-bestand zijn vervolgens middels een Python-script alle verslagen binnengehaald vanuit het Open Data Portaal. Deze verslagen komen binnen in de vorm van een XML-bestand, met hierin alle informatie over de vergadering; van aanvangstijd tot een lijst van aanwezigen. Om deze bestanden makkelijker doorzoekbaar te maken, is de inhoud van de bestanden met een Python-script gefilterd en geconverteerd naar TXT-bestanden, met hierin enkel de uitspraken van de politici.

7.4 Sleutelwoorden

Onderstaande sleutelwoorden dienen als startpunt voor het vinden van potentieel radicaliserende content. Belangrijk om op te merken is dat deze termen **niet** worden gebruikt om radicalisering te 'meten', enkel om een sneller bij berichten te komen die mogelijk radicaliserend gedachtegoed bevatten. Voor verdere toelichting, zie paragraaf 3.4.1.

afrekening – apocalyps – armageddon – bilderberg – bloed aan je handen – bloed aan jullie handen – bodegraven – build back better – burgeroorlog – burgeroorlogen – cabal – corrupt – corrupte – d666 – d88 – deaud – demonen – dictator – dictatuur – doomsday – duivelsgebroed – eussr – eu-ssr – fascist – gates – gestapo – great reset – groot reset – heil – hoax – kabal – kartel – klaus schwab – klauss – kliek – klucht – landverrader – marionet – nepparlement –

¹⁵ Op het moment van ophalen van de vergaderingen is geen maximale datum meegegeven, gezien deze op dit moment gelijk was aan de onderzoeksperiode.

neurenberg – nsb'er – nuremberg – omvolken – omvolking – partijkartel – pedo – pedonetwerk – poppenkast – predator – protocollen van zion – protocols of the elders of zion – protocols of zion – puppet – rekening – reptiel – rigor mortis – rothschild – satan – satanisme – sekte – seyss-inquart – social credit system – soevereinen – soros – sovcit – sovereign citizens – theater – toneel – treason – tribunaal – tribunalen – vaccinazi – vrijmetselaar – wef – wappie – where we go one we go all – woke – world economic forum – wwg1wga – you will own nothing and you will be happy – zakkenvuller- zionist occupation government – zog